

كورد د هزروبیرین كوردناسی بهریتانی میچهر سونی (Major Soane) دا

The Kurds in the British Kurdologist Major Soane's Views

Karwan SALIH

Karwan SALIH | 0000-0001-9116-1843 | salih.waisy@uoz.edu.krd
Dr., The University of Zakho

Citation:

Salih, K. (2024). كورد د هزروبیرین كوردناسی بهریتانی میچهر سونی (Major Soane) دا. *Nubihar Akademi* 22, 127-160. DOI: 10.55253/2024.nubihar.1561652

Research Article	Research Article
Submission Date	04.10.2024
Acceptance Date	10.12.2024
Publication Date	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Puxte

كوردناسين رۆژئاڤايي ژ ئهوان بين بهریتانی رۆله کێ گرنگ دیدار کرنا میژوو بیا کوردان و رهوشا ئهوان یا سیاسی، ئابووری و کومه لایه تی و زمانی گیرایه، چونکی ئه هاتینه دناڤ کورداندا و رهوشا ئهوان ب چاڤین خۆ دیتییه، دیسان ئهوان ههولدایه خۆ فیری زمانی کوردان بکن، داکو پتر شاره زایی کوردان بن و ب هویری ل سهر هه می لایه نین گریدایی ب رهوشا کوردان نڤیسه هزر و بیرین خۆ نڤیسانه، ئیک ژ ئهوان کوردناسین بهریتانی بین گه له ک لسهر کوردان و زمانی کوردی نڤیسانی میجر سونه، پینگه می ئهوی دناڤ کوردناسان دا زور بهر چاڤه، ژ بهر هندئ ب فهر هاتیه زانین فه کولینه کا دیرۆکی لسهر هه ولین ئهوی ل دۆر کوردان بهیته نڤیسین. ئارمانجا سه ره کی یا فه کولینی دیدار کرنا هزر و بیرین میجر سونی ل دۆر بارو دۆخین کوردان و زمانی کوردینه، ژ بهر کو ئهوی ب شیوهیه ک بهر فره له سر ئه فان بیا فان کار کیه. دگه ل نڤیسینا خۆ ئه ف فه کولینه هه ولده ت بهر سفا چه ندین مژارین ب بابه تی فه گریدایی بده ت مینا بۆچوونین میجر سونی لسهر رهوشا کوردان چاوانن؟ ب چ شینواژ ئهوی بهر یخودایه کوردان و رهوشا ئهوان یا ئابووری و سیاسی؟ ئارمانجا میجر سونی ژ به لاکرنا رۆژنامه یا پینشکه قتن چ بوو؟ بۆچ میجر سونی خۆ فیری زمانی کوردی کرییه؟ چاوا میجر سونی باسی ژنین کورد مینا عادیه خانم کرییه؟

Peyvên Sereke

كوردناسیا بهریتانی، كورد، زمانی كوردی، رۆژنامه یا پینشکه قتن و میجر سۆن

Abstract

The western Kurdologists especially British played a key role in showing the Kurdish history and their condition of political, economic, society and Language, as they left among the Kurds and witness their conditions, the attempted to master the Kurdish language as they desired to have knowledge on the Kurdish situations so they wrote all aspects that related to the Kurdish situations from their views, one of these British Kurdologist had played significant role on writing the Kurdish and their language is Major Soane, his position among the Kurdologist is greatly appeared, as a result this subject is being chosen to show his viewpoints on the Kurds. The main objectives on this study is to depict Major Soane's point of views upon the Kurdish conditions and language as he paid much attention on these aspects. Within its writing this study attempts to answer some key questions that related to this subject such as Major Soane's point of views on the Kurdish situation? How he viewed the Kurds and their socio-political situation? What were major Soane's objectives behind of publishing Peshkawtin (development) newspaper? Why Major Soane learnt Kurdish Language? How he viewed the Kurdish women for instance Adala Khanim?

Keywords

British Kurdologist, Kurds, Kurdish Language, Peshkawtin newspaper, Major Soane.

دهستپک

دانه نیاسینا کوردان ژلایسی کوردناسین بهریتانیفه دیرۆکهکا دوویر و دریز هیه و بیگومان کومهکا نه گهران بووینه جهی سه رنجراکتیشان و گرنگییدانا گهروکین بهریتانی ب کوردان ، و هندهک ژ گهروکین بهریتانی د نهجامدانا پروسهیا نیاسینا کوردان دا گههشتنه نهوئ یهکیه یوکورد میلهتهکی جیاوازن و هه لگرا تایه تمه ندیین جیاوازن و ژلایسی گهروک و سیاسه تمه دارین بهریتانیفه چه ندین فه کولینین بهر فرهه لدور کوردان هاتینه نهجامدان و سه رجهم لایه نین ژانا کوردان باس کرینه ، ئیک ژهوان کوردناسین بهریتانی حاکمی سلیمانینی (میجر سون) بوو ، له ورا ب فر هاتییه دیتن، کو فه کولینهک لدور ژانا نهوی و هزروبیرین نهوی دهربارهی کوردان بهیته نفیسین .

ئارمانج ژ نهقی فه کولینی دیارکرن و زانینا دیرۆکا کوردایه د هزروبیرین زانین بیانیدا نهخاسمه یین میجر سونی، ژبه رکو گهلهک ل سه ر دیرۆکا کوردان نفیساینه و هزروبیرین خو لسه ر دیرۆک و کهلتوری نهوان داینه دیارکرن.

نهف فه کولینه ژ دهرازینکهک و چوار پشکا پیکدهیت. د دهرازینکی دا کورتییهک لدور دهرکهفتنا زانستی کوردناسی و گرنگیدانا سیاسه تمه دار و گهروکین بهریتانی ب کوردان هاتییه ئامازهدان. د تهوهری ئیکی دا ژاننمهیا میجر سونی و کارین نهوی یین زانستی دهربارهی کوردان هاتییه کرن. تهوهری دووی ژ خالان تهوهران پیکدهیت ، د خالا ئیکی دا باس ل دیرۆکا کوردان هاتییه کرن ژلایسی میجر سونی فه ل ههمی نهوان قوناغین میژووی یین میجر سونی باس کرین (نافین ، نوی ، هه فچه رخ) و د خالا دووی دا باس ل رهوشا ئابووری و کومه لایه تییین کوردان د هزروبیرین میجره ی سونی فه هاتییه کرن. د تهوهری سیی دا باس ل کاریگه ریییا ریکهفتنامه و پهیمانین نیقدهولهتی لسه ر کوردان کرییه و دگه لدا باسی پيشهاتین سیاسی یین نهوان هاتییه کرن. دیسان د پشکا چوارئ دا د باسی بهلافکرنا رۆژنامه و گرنگییدانا سونی ب زمانی فه هاتییه باسکرن.

سه بارهت ژیده رین فه کولینی پشتبهستن لسه ر په رتووکین زمانی کوردی و عه ره بی و چه ندین ژیده رین ئه لکترونی و نامه یا نه کادیمی و رۆژنامه و گوڤاران هاتییه کرن و فه کوله ری مفایه کی مه زن ژ په رتووکا میجره ی وه رگرییه یا بناقی (سلیمانی ناوچه یه کی کوردستان) کو ژ زمانی ئینگیزی بو زمانی کوردی هاتییه وه رگیران هه ره وسا مفا ژ په رتووکا رۆژنامه یا (پیشکهوتن) یا سونی ب زمانی کوردی به لاف دکر هاتییه وه رگرتن.

رینبازا نهف فه کولینه پیهاتیه نهجامدان رینبازا شرؤفه کرنا چه ندایه تیا میژووییه، ژبه رکو لدویف نهقی رینبازی دئ شین بدروستی هزروبیرین سیاسه تمه دار و کوردناسی بهریتانی لدور

دیروک کوردان و گرنگییدانا ئەوی ب زمانى کوردی دیا دیار بکەین. دیسان دى لدويف ئەفى ریبازى مەرەما مێجەری سۆنى ژ خو نيزیکرنا دگەل سیاسەتمەدارین کورد، گرنگیدانا ئەوی ب زمانى کوردی و دەرکرنای پوژنامەیان ب زمانى کوردی چ بوو، چونکی دگەل کارى خو وەک حاکمى سەربازى یى بەریتانیا ل سلیمانى ئەوی هەولدابوو چەندین پوژنامەیان بزمانى کوردی بەلاڤ بکەت و گرنگی ب زمانى کوردی بەت.

1. دەرزانیک: کورتییە کادیرۆکی لدۆر پەیدا بوونا کوردناسیى ل

بریتانیا و گرنگیا ئەوان ب کوردان

دەرکەفتن و گەشەکرنا پیگەهى کوردناسیى ل بریتانیا لئافەرەستاسە سەدئ نوزدئ . کورد ژ ئەوان ملەتین کەقنە یین روژەلاتا ناهەرەستاستن و کوردستان ژى بەشەکی بەرفەرە ژئەفى بەشى پێک دئینت، بەلى دگەل ئەفى چەندئ دەرکەفتنا کوردا گرنگیا روژئافایا ب روژەلاتى هەتا سەدئ نوزدئ ل چارچوڤەکی بەرتەنگ دا بوو، چونکی روژەلاتناسى بابەتەکی هزرى و مەعریفیە ل ناڤ جەرگى مەملانى و بەر ئیک کەفتنا شارستانیه تا روژەلاتى وروژئافای ژ دایکبوویە، ئەو پێشکەفتنن سیاسى وئابوورى و کەلتورى نە روژەلاتى و روژئافای نيزیکى ئیکودوو دکن و دبیتە ئەگەر نیاسینا روژەلاتى بۆروژئافای زیدەتر بکن، و دگەل ئەفى چەندئ کو سنورى راستەوخو یى کوردستانى دگەل روژئافایدا بوویە، خودان قەوارەیهکی سیاسى و سەرەخو یا مەزن بى کو ئەڤە هوکارەک بوو بۆ نيزیکبوونا سیاسەت و دیپلوماسى و بزرگانى دگەل روژئافایدا. ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکی دیتەرڤە زمانى کوردی زمانى نەتەوهیى بوو نەک زمانىسیاسەت و ئەدەب و فەرەنگى بوو (Ahmed, 2014, 14).

پەيوەندى دنأقبەرأ ئیمپراتوریەتا بریتانى و بەشى روژەلاتى کو دبیزئى (روژەلاتا ناهەرەستاس) دزڤریت بووسەدئ هەڤدئ، دەهەمى ئەدەبیاتین کوردناسیا ئینگلیزان دا ل هەردوو سەدەین هەڤدئ و هەژدئ دا دەرکەفتیه، بەلى ب شیوێک دروست و دمیزوو یاراستەقینە دا کوردناسى ژ لایى بەریتانیا نە دزڤریتبوو سەدئ نوزدئ، کو سەردەمەک بوو ژ دەستکەفتین مەزن دبواری کوردناسیا بریتانیدا، کو شاندهک ب ناڤى سیرجۆن مالکۆلم (۱۷۶۹_۱۸۳۳) ب نوینەرأتیا ئیمپراتوریەتا بریتانى دچیتە ئیرانى، کو ژمارەیهکا مەزن ژ پەسپۆرینسیاسى و پوژکارى دگەل دا بوویە، ئیک ژ ئەوان (جۆن مەكدۆنالد کیننیر John McDonald Kinnear ۱۷۸۲_۱۸۳۰) بوو، کو شیرەتکارى جۆنمالکۆلمى بوو، لەوړا ل ئەڤیره دھیتە دانان سەدئ نوزدئ بەدەستپیکا میژوو یا کوردناسیا بریتانى (Abdullah, 2022, 37-38).

بـو و ئیکه مـین جـار زاراقـی کوردناسی ل سـالالا (1769) ل قاموسا ئینگلیزا (ئوکسفورد Oxford) دهرکه فتییه، پاشی ل سـالالا (1828) ل قاموسا ئه کادیمیا فهره نسی دابکارهاتییه، مه بهست ژ زاراقی کوردناسی لدویف ئه وان دویفچـ وونین ئه وروپیـ ان ئه نجامـ داین ئه و گـل و نه ته و نه یـ دکه فنه روژهلای کیشورئ ئه وروپا، کولدویف ئه فچه ندئ ئه وروپی ژئ هاتینه دابه شکرن لسه سئ به شاننه ژئ (روژهلانا نزیک، روژهلانا نافه راست، روژهلانا دویر) (Hawraz, 2003, 11)

سه بارهت پیگه هی کوردا ل روژهلانا تناسیا بریتانیدا، هندهک بوچوون هه نه، کو دیاردکن ئیکه م ئاشتی دناقه راکورد و ئینگلیزان دا فه دگه رت بو سه رده مئ شه ری خاچپه ریسان، لدویف ئه وئ چهن دئ ژماره به کا زورا کوردا به سه رکر دایه تیا سه لاهه ددینئ ئه یوبی و ئینگلیز ژئ ب سه رکر دایه تیا پاشایی بریتانی (ریچارد شیردل- ریتشارد قلب الاسد Richard the Lionheart 1157_ 1199) ل به ره یئ ئه وروپیا پشکداری دئه فی شه ریدا کرییه، سه رنج راکیشانا ئینگلیزان بوو کوردا دزفرت بوو که لتووری کوردان، به لیئه ف بوچوونه راستی نینه، چونکی دئه وی دمیدا بنتینا فی موسلمانان یان تورکان ژ لای بریتانیا فه هاتییه، به لی دراستیدا ده ستیکا به رژه و هندیئ ئینگلیزان بکوردان دزفرت بوو نافه راستا چه رخی نوزدئ (Ahmed, 2014, 53). ل ئه وان گه شتین ئینگلیزان ئه نجامداین (جونمیلدهال John Mildenhall 1560_ 1614) ل ئیکه مین گه شتیارین ئینگلیز بوو کو ل سالا (1599_ 1600) ل دووماهیا سه دئ شازدئ و ده ستیکا سه دئ هه فدئ گه شته ک بوو ئیمپراتوریه تا هندستانی ئه نجامدایه و پاشی سه رده دانا ئیمپراتوریه تا ئیرانی و ئیمپراتوریه تا عوسمانی کرییه، ل سالا (1625) ل له نده ن چاپکر ب نا فی کوردستانده ربا زکرییه (Abdullah 2022, 14)

ل سالا (1581) ل بازرگانئ له نده نی (جون نیوبری John Newberry) گه شته کی ئه نجامدئ ل روژهلانا نافه راست به ره ف ده فه رین کوردستانی، ل سالا (1583) ل چهن د بازرگانه کین دی گه شتا خوه ئه نجامدده ن ژ ده ریا نافه راست و که ندافی به ره ف هندستانیقه ب ریدکه فن و چهن د ده فه رین کوردستانی رادچن، ئیک ژه وان بازرگانان ژئ ب نا فی (رالف فیچ Ralph Vitch) بوو ژ میسوپوتامیا زفری و سه رده دانا موسل و ماردین و ئورفه کرییه .

که سه کی دی یئ بریتانی ب نا فی (أ. هاملتون A. Hamilton) بوو، کاپته کی سکوتله ندی بوو، ل سالا (1721) ل ئه فان ده فه ری گه ریایه و هویریینین گه شتا خوو تومارکریه، کو تیدا به حسی ناوچه یین کوردستانی دکه ت. دیسان جون ماکدونالد کبیر کوسه رکرده کی سیاسی یئ کومپانیا هندی بوو ل روژهلانا فیه را سالین (1813_ 1814) ل ب مه رده ما کومکرنا زانیاریان گه شته کی ئه نجامدده ت بوو ئاسیا بچووک وئه رمه نستان و کوردستانی، هه ر ب ئه فی نا فی به لاف کرییه کو تیدا به حس ل ئه وئ چهن دئ دکه ت، کو گه له ک باژیریمه زن ین کوردستانی ده ربا زکرینه و

ل دهمی زقرینا خوورپورتهکی دهربارهی گهشتا خوو ددهته کومپانیا هندی یاروژهلای، کو بهحس ل نهخشی کوردستانی و دهقهرین ویدکته (Ahmed, 2014, 54-57).

2. ژیاناما میچهرسونی

ناقئ ئهوی بین دروست (ئیلی بانسته سونه Ely Bannister Soane) ل ۱۶/۸/۱۸۸۱ ل (کنزکتن Kensington) ل بهریتانیا ژ دایک بویه ،ناقئ بابئ ئهوی (ولیم سون William Soane) و دهیکا ئهوی (ماری سیکل Mari Cycle)، ژ ئهگهرئ مرنا بابئ ئهوی بناقئ میچهر سون هاته نیاسین و ههژاروبونا ئهوان ل سالا ۱۸۸۹ چوو قوتابخانهیا (مهتران لاسیمر Bishop Latymer's) و ل سالا ۱۸۹۵ چوو قوتابخانهیا لاسیمر یا جیهانی و ههتا ژیبئ ئهوی دبیته (16) سال ل ویرئ دمینیت.ل سالا ۱۸۹۶ و ۱۸۹۷ خلات و پلهیا شهرهفی وهرگریه، ل سالا 1898 بریار دابو سهرا دهقهرین پوژهلایا ناقین بدهت. ل سالا ۱۹۰۲ی ساخلهتی زمان زانین لدهف پهیدابویه (Rauf, 2018, 72-77; Rasheed, N.D, 149).

میچهرسون ب ناقئ (غولام حسین شیرازی) ل وهلاتی مه وهک جاسوسهک هاتیه بهحس کرن، بهلی ئهو ئیکه ژ روژهلانتاس و گهروکفانا خزمهتهک مهزن دیوارین ئهدهب وروژناماو خواندن و کهلتوری کوردی کرییه. ل سالا ۱۸۹۸ (زانکویا کامبریج Cambridge University) خواندییه و خلاس کرییه، سونی ل دهستیپکا ژیانا خوو یا گهنجاتییه ههزا فیرونا زمانین روژهلایان ههبوو، ههر ژبههئقی چهنئ ل سالا ۱۹۰۲ سهرهدانا ئیرانی دکته و ل تههرانوکه ژمیریاری بانکا شاهنشاهی کاردکته لدویف دا دچیته باژیری شیراز ول ویرئ خوو فیتری زمانی فارسی دکته. ل سالا 1903 دهست ب وهرگیرانا چوارینهین هوزانقانی فارس (عومه ر خهيام) دکته و ل سالا 1904 دچیته بوشههر و پاشی شیراز و دبیته ژمیریاری بانکا شاهایهتیا ئیرانی و ل سالا ۱۹۰۵ی دچیته شهرو ل ئهویرئ لسهرمهزههبی جهعهفری دبیته موسلمان، ل سالا ۱۹۰۶ی وهک ریقهبهری بانکی ل کرماشان کارکرییه ل ویرئ گهلهک ب باشی خوو فیتری زمانی کوردی دکته و زانیاریا لسهر کوردان کوم دکته.ل سالا ۱۹۰۷ی دزقهریه بهریتانیا پاشی دهست ب گهشتا خوو یا ب نافودهنگ دکته ل ئیستهنبولی ب ناقئ (غولام حسین شیرازی) زانیاریین هویر لسهر میژوو و جوگرافیا و داب نه ریتین گهلی کورد کوم دکته وئهفه د پهرتوکهکی دا ل ژیر ناقو نیشانین (گهشتهک بو وهلاتی میسوپوتامیا و کوردستانی) ل سالا ۱۹۱۲ی بهلاف دکته (Mustafa, 2019; Abdullah, 2016).

ل سالا ۱۹۱۶ ل گهل لهشکهرئ بهریتانیا دچیته باژیری بهسرا ول ویرئ روژنامهیا (بهسرا تایمز) ب زمانی ئینگلیزی و عهرهبی و فارسی دهردئخیت. ل سالا ۱۹۱۸ی ل باژیری بهغدا روژنامهیا (تیگههشتتا راستین) ب هاریکاریا (شوکری فهزلی) دهردئخیت و (۶۷) ژماره ژئ بهلاکرن.ل سالا ۱۹۲۰ی سون حاکمی سیاسی بین بهریتانیا بوو ل سلیمانین، چاپخانهکی دروست دکته ب سهپرشتیا ئهوی و ب ههفکاریا هندهک رهوشهنبیرین باژیری سلیمانین روژناما

(تیگه‌یشتنی راستی و پیشکه‌فتن) دهردیخت، روژنامی گرنگی ب بیافین سیاسی و کومه‌لایه‌تی و ئەدهبی و ره‌وشه‌نبیری و میژویدایه ب گشتی (۱۱۸) ژماره ژئ به‌لافکرن. زیده‌باری هندئ ئەف روژنامه ژ لایئ ئینگلیزان فه دهرکه‌فتیه به‌لی گرنگیه‌کا زیده ب گه‌لی کورد دایه، چونکی میژووایا رویدانین وی سهردهمی کوردستان و باژیرین دی ین کوردستانی تومارکرنه گرنگی ب زمان و ئەدهب و میژووایا کوردا دایه بوینه بناغه‌یی چه‌سپاندنا روژنامه‌یان ل باژیری سلیمانئ، زیده‌باری ئەوان هه‌می روژنامه‌یین پشتی روژنامه‌یا پیشکه‌فتن به‌لاف بوین مفا ژ ئەزمون وشوواز و نافه‌روکا ئەوان روژنامه‌یا وەرگریه (Mustafa, 2019; Abdullah, 2016).

میچەرسون ئیکه‌م که‌س بوو ترومبیل ل سلیمانئ داهینای، و پتر ژ کوردان شاره‌زایی دزمانئ کوردی دا هه‌بویه، نقیسه‌نک د ژماره‌ییا (۴۵) ل روژا ۳ ئازاری ۱۹۲۱ دروژنامه‌یا پیشکه‌فتندا به‌لافکر بوو: مه‌جید کورئ عه‌لی هه‌ماوه‌ندی ژیبی ئەوی (۲۷) ساله و که‌سه‌ک سمبیل دریژ و مبین ئەوی سورن گوت هه‌ر که‌سی دهنگوباسین ئەوی مه‌جیدی بگه‌هیت من کال کیفه‌یه و بینیه ده‌ف من یان بگه‌هینیه حکومه‌تی دی (۳۰۰) روپیان وەرگریه (Salih & Salih, 2011, 174). میچەرسونی ل سالای ۱۹۱۸ ئ شیا روژنامه‌یا به‌یز یا (تیگه‌هشتنا راستی) ل باژیری به‌غدا دهردیخت^ا، ژ ئەگه‌ری بارو‌دو‌خین سیاسی و تیکچوه‌نا په‌یوه‌ندییا دناقه‌را به‌ریتانیا و شیخ مه‌حمودی دا روژنامه‌یا ئەوی به‌رده‌وام نه‌بوو، به‌لی دهمی دهرکه‌فتنا ئەوی گرنگیه‌کا مه‌زن هه‌بوو، چونکی د ئەوی دهمیدا خه‌لک ب زمانی فارسی یان تورکی د ئاخفتن یان ژئ نه‌ خوینده‌وار بوون، خه‌لات بو هه‌ر نقیسه‌ره‌کی کورد ته‌رخانکر بوو کو بابه‌تا بو روژنامی فریکه‌ن و خه‌لات پیک ده‌ات ژ (۲۰) تا (۳۰) روپیان پیک ده‌ات. میچەرسون ئەفسه‌ره‌کی به‌ریتانی بوو ل جهی (میچه‌رونئیلی Major Noel) کارکریه، شیخ مه‌حمودی حه‌فید نامه‌یه‌کی بو (سیر ئارنولد تالبوت ویلسونی Sir Arnold Talbot Wilsoane) فریدکه‌ت کو دوی دهمیدا حاکمی عیراقی بویه کو پشتی هینگ بویه سه‌روک وه‌زیری به‌ریتانیا داخاز ژیکر ل ژیر ده‌سته‌ه‌لاتادارییا به‌ریتانیا ده‌وله‌تا کوردی بو دروست بکه‌ت، هه‌ر دوی نامه‌ییدا داخاز ژیکر نوینه‌ری خوو فریکه‌ن سلیمانئ ویلسونی ژئ داخازا شیخ مه‌حمودی قه‌بول کر میچه‌رونئیل کره حاکمی سیاسی بی که‌رکوک و سلیمانئ (Chaw, 2021, Major Soane).

ئارنولد ویلسونی میچه‌رسون پالدا بی لیپرسین هه‌نارته سلیمانئ هه‌می کارکره‌ ده‌ستی دا به‌ری هاتنا سونی ب چه‌ند روژه‌کا بو هاتنا سونی کارین پیدئی هاتنه ئەنجامدان، گرینه‌واسی شیخ مه‌حمود ئاگه‌هدار کر بو پیشوازیی چ پیدئی بکه‌ت ئەنجامده‌ت پتر ژ (۵۰۰) سوار چاکان و (۱۰۰) پیاده و گه‌له‌ک جادر ل ده‌شتا موشیر ئاوا دانان، چاقه‌ری حاکمی نوی بون حاکم گه‌هشت ژ فروکخانی هاته‌ خوار به‌ری خوه‌دا جادران و چوو ده‌ستین هه‌میان و ب هیچ شیوه‌یه‌کی به‌ری خوه‌ نه‌دا ده‌سته‌ه‌لاتاداران به‌لی حوکمدار شیخ مه‌حمود ئەو ناسکرن پاشی

حوکمداری جادر و میتهقان بجه هیلان و زفریقه سلیمانین ژبلی بهریتانیا کهس نه مابوو ویری (Xowaca, 2013, 28).

ل سالان ۱۹۲۲ نه خوشیا (سیلی) ل دهف سۆنی په یادابیت نه چاردبیت بزفریته له ندهن، پشتی وهرگرتنا چاره سه ری حکومهت ژ بۆ مه ره ما گه شته کئ دهنریته ئه فریقیا وهک وه فاییهک ژ بهر کارین ئه وی بین گرنک ژ بهر کو نه خوشیه کا گران گرتبوو. ل سالان ۲۲/۲/۱۹۲۳ لدهمی زفرینا ئه وی ژ ئه فریقیا بۆ له ندهن ژ ئه گه ری خرابیونا باری ته ندروستیا ئه وی ل ناڤ گه شتی دمريت و ته رمی ئه وی دهافیزنه دناڤ ده ریای دا (Mohammed, 2019; Rauf, 2018, 78).

هه ژبیه ئاماژه بهندی بدهین راسته میجر سۆن سه ربازهک، دیپلوماتکارهک و پوژه لاتناسهکی بهریتانییه دگه ل کارین خو بین له شکه ری و سیاسی گرنکی ب نفیسینا راپورتان بۆ وه لاتی خۆدایه و دگه ل هندیدا هه ولدایه ب شیوهیه کئ تیروته سه ل لسه ر کوردان ب تابه تی لدۆر زمانی کوردی بنفیسیت و باسی رهوشا کومه لایه تی، ئابووری و سیاسی یا کوردان یا کری، ژ بهر هندی دئ ل ئه فی هه کولینیدا به ریخۆدهین ددینا ئه وی لدۆر رهوشا ئابووری، کومه لایه تی و کاریگه رییا په یمان و ریکهه فتنامه یین نیقه دهوله تی و رۆلی ئه وی دپیشه برنا پوژنامه گه رییا کوردی.

3. زمان و دیرۆکا کوردان د هزرۆبیرین میجره سونیدا

3.1. زمان و کهسایه تییا کوردان د هزرۆبیرین میجره سونیدا

میجره سونی گرنکیه کا مه زن ب کوردان و زمانی ئه وان دایه و شاره زاییه کا تمام دزمانی کوردیدا هه بوییه، ژ ئه گه ری ئه وان گه شتین ئه نجامداین وهکی (ره فیک حلمی 1898-1960) دبیره وه ریین خۆدا دبیزیت: "میجره سون دئوئ گه شتا بوو کوردستانی ئه نجامدای بۆ ماوه یه کئ زور ل سلیمانین و هه له بچه مابوو، زمانی کوردی ب ته مامی فیربوو" (Rasheed, N.D, 156-157). هه ره سا میژونفیسسی کورد (مه مه د ئه مین زه کی 1880-1948) ل (خولاسه یه کی تاریخی کورد و کوردستان) دا ده رباره ی کورد زانییا میجره سونی دبیزیت: "زیده تر ژ کورده کی زمانی کوردی دزانی ژ زانیه کی کورد زیده تر شاره زایی دزمانی کوردیدا هه بوییه" (Ahmed, 1978, 104). دیرۆکنفیسسی کورد (که مال مه زه ره ئه حمه د) خۆیاکریه ب ئه فی چه ندی دیار دبیت پیندقیه ژ هه می لایه نه که به ریخۆدهین سۆنی و دشین خۆیا بکه ین وهک مروقه کئ ئارمانجا ئه وی ئه و بۆ بیه (لۆرانسی کوردی) مینا فه رمانبه ره کی، زه لامه کئ ئازا، زانا و شاره زا دگه ل هندیدا سۆنی ده سته کی بالا دزمان و پوژنامه فاندیدا هه بوو (Ahmed, 1978, 107).

میجره سونی ئه ف کاره بۆ رومه تی دکرن خوو دیارکر دۆستی کوردایه و گرنکی ب کوردان و زمانی کوردی ددهت، به لی ئه ف چه نده هه می لسه ر خاترا کوردان نه بوو، به لی ل

سلیمانیه گهلهك كه سین تورك هه بون ، میجرسون ل دژی ئەوان بوو ب ههولو گرنگییدانی ب زمانی كوردی دتیا بهرهنگارییا توركان بكت و ئەف چالاکیه ژی بتنی دناف سلیمانیدا هه بوو و ریک نهان ل چ جهین دی ئەف جوره چالاکیه بهینه ئەنجامدان (Rasheed, N.D, 156-157).

میجرسون وهك مهلا ئەحمده عه ره بی بوو كه سه كی بهرنیاس بوو و ب نافودهنگ بوو ل مزگه فتا مه زنا سلیمانیه ژبه ر كو په یفا (عه ره ب) پیقه بوو ژ سلیمانیه هاته ده رنخستن ب په یفا كوردینیه هاته ل قه له م دان، هه ژیه بیژین ئەو چالاکیین میجرسونی ئەنجامدین، ژبه ر كوردان نه بوویه چونکی میجرسون دوژمنی شیخ مه محمودی بوویه هه ر ژبه ره ئەف چهندی میژوونقیسی كورد كه مال مه زه ره ئەحمده دبیتیت (میژوونقیسی ب نافودهنگی عیراقي (عبدالرزاق هه سه نی) میجرسون ب ماموستا و هانده ری كوردان دانا، به لی ل ئەفیری ناییت كو ئەم چ جارن ئەف ژبیركه ین كو سون ب خوینا سه ری شیخ مه محمودی هفید دروژانین گه رمین بزافین ئەوی دا تیهنی بی ،و دی ئەف ژی بیژم كو خودی وانا بگریت یین كو كوردا نه چار دكه ن په ناییه بینه بهر بهریتانیا و غهیری بهریتانیا (Rasheed, N.D, 156-157).

میجرسون چهنین كار و فهكولینین زانستی ده رباره ی كوردان كرینه ژ گرنگترین ژئه وان:-

1. سه رنج دایه دیالیکتا زمانی كوردی، لقا شادی د کرمانجی دا ساللا ۱۹۰۹ی.
2. سترانین فلکوری یین باشوری کوردستانی لسه دیالیکتا کرمانشان ساللا ۱۹۰۹ی.
3. میسوپوتامیا و کوردستان گرنگیا میژوویا ئەوان ده رباره ی عه شیره تین کوردی و ده فهرین کوردستانی ساللا ۱۹۱۲ی.
4. گرنگیدان ب دیالیکتا کوردی ل سلیمانیه و هوزین باشوری کوردستانا تورکیا.
5. ریزمانا کرمانجی د زمانی کوردیدا ساللا ۱۹۱۳ی.
6. گرنگیدان ب هوزین باشوری کوردستانی ساللا ۱۹۱۸ی.
7. راپورتهك لسه ر سلیمانیه و ده فهرین کوردستانی ساللا ۱۹۱۸ی.
8. بنه مایین ریزمانا کوردی ل باژیری سلیمانیه.
9. لیستا په یقین کوردی _ئینگلیزی (دیالیکتا سلیمانی) ساللا ۱۹۵۵ی ئەف کتیه دووماهی کاری میجرسونی بوو ده رباره ی زمانی کوردی و دیالیکتا سلیمانی ل دووماهی ژيانا خو نقیسیه ساللا ۱۹۵۵ی به لاف دکه ت (Rasheed, N.D, 156-157).

هەر ل دەستپێکا گەشتا سۆنی ئەگەر ئاماژەیی بەدینە ئامرازین ئەوی یێن نەرینی ل کوردستانی ل دەه سالین دەستپێکی ژ چەرخێ بیستی، ژ نیاسینا ئەوی بۆ هەندەک هوزین کوردی یێن مللی ل باکووری کوردستانی، سۆنی وەسا تییینی کرییه کو کورد ژ کەسانین غەریب (بیانی) نە کورد دوودل دبین ل دەما سۆنی ب کوردی وەسا دیارکری کو ئەو تورکیی تیناگەهن و ئەقی ئارامی و پازیبون ل دەف ئەوان دیارکر و هژمارت وەک (برایەک کوردان).

و چ گومان تیدا نینە ئەقە بوو مەرەمین سیاسی و نەتەوهیی بووینە و گومان نینە کو ئەقان خیزانین کورد خرابی ژ تورکان دیتیە و بەلگە پتیریا ئەوان تورکان ژ جەندەرمان و فەرمانبەر یێن مەدەنی بوینە کو دەاتنە سەر سەری کوردان ب کورتی ئەقا سۆنی دیارکری ژ هەلوێستی خیزانا کوردی یا مللی وینەیی نەرینی یێ ئەوی دەمی دیارکەت (Sindi, 2003, 193-203).

((العربية رنائة... والتركية منجزة... والفارسية مسكرة... والکردية كریهة...)) وەسا هزرەکن کو ئەق جورە بەیتە هۆزانە دبنا تادا نە کوردییە، بەلی سۆنی بخۆه ژ کوردان گوہ لیبوییە و ئەقە ژ ی بەشەک بو ژ شویشتنا میشکی کوردان ب مەرەمقە و بئی مەرەم و راستە و خو و نە راستە و خو ب درێژیا چەرخان ئەق چەندە کرییه و هەمی ئەو هیزین دەستەهلات ل کوردا دکر ئەق سیاسەتە بۆ ئەوان گرنگ بو کو ئەقلی کوردان نەهیلن و هەمی شیوه یێن باوهری بخۆبوونی و خویەتیی و نەمانا رەوشە نبیری ل دەف کوردان کیم بکەن یان نەهیلن. سۆنی وەسا دایە دیارکرن ل ئەوی ماوہیی سەرەدان بو کوردستانی کری پەيوەندیین ئەوان یێن سیاسی دباش بون یێن دەر قە و ئەوین پەيوەندی ب ئەوان قە هەمی و پەيوەندیین وان دگەل دەستەهلاتی (Sindi, 2003, 193-203).

و زانینا سیاسەتا دەر قە پتر گریدایی سەرۆک هۆزا و کەسایەتیی چفاکی بوو ژ ئەوان جوتیار و پتیریا خەلکی دگەل ئەقی چەندێ نە، کو سۆنی بەراوردی کرییه دناقەرا جووتیارین کورد و تورکاندا و دبیت (و ئەقە بوچوونا ئەوی یا تاکە کەسی یە)، و دبیت ژ جووتیارێ کوردی زیرە کترە و پتر زانینە ب کاروبارین سیاسی ژ جوتیارین تورک و یێ تورک وەسف کرییه ب گەمژە و کیمتر ئاستی هوشیاریی هەیه ژ جوتیارێ کورد و پاشان سۆنی گوتیە، کو کورد گەنگەشی و دانوستاندنی ب راستی دکن و ئەو نۆینە راتیا بارە دوخەک گەلەک باش دکن کو گریدایی حکومەتەکا تاکرەوی یال تورکیا و ئاسیاوی یا پۆژەهلاتی و کوردستانی، سۆن ل دەما چوو ییە دگەل (طاهر بەگی جاف) سەحکرە هەردوو چیرۆکین بەلقانی و کریتی (البلقانیة و الکریتیة) و سۆن مەدح و ستایشان و زانینا طاهر بەگی دکەت و سیاسەتا دەر قەدا و دیارکرییه کو کورد پتر بۆ لاین سیستەمی حوکمرانیا مەلکی (پاشایەتی) دچن ژ یا کوماری (جمهوری) (Sindi, 2003, 193-203).

سۆن دبیزیت دناف کورداندا هیچ زهلامهک نه شیت مافی ژنهکا موسلمان بخوت یان ژئ بستینت هندهک حالهتین کیم نهبت و کارین شهری رادوهستاندن ل دهمی دهما نقیژئی دهات و ب راستی هر ژ که قندا ئەفه لدهف کوردا هه بوو ریزگرتنا ل ئافرهتی هر ل سهردهمی زهرادهشتیان ل بهری هاتنا موسلمانا ئافرهتی چهکی تایهت هه بوو. سونی ههلوستهک ئیکلاکەر قه دگوهیزیت ودبیزیت کو هندهک ژ هوزان هندهک سهروک هوزا هوشداری دایه کو دست ژ عه ره بان بکیشت و دبیزیت ئەف هوزه (هه ماوه ند، بابان، شوان و جاف) و سونی دیت کو هندهک ژهوان ژ بهر ئاینی پیز ل زمانئ عه ره بی دگرن و ئەوا بوویه ئەگەر کو تورکین سوننی و کوردی خو ب ئەفی چه ندئ نافی بکهت (Sindi, 2003, 193-203).

سون گه هشته بنکواراستیا جفاکی کوردی کو ئایدولۆژییهکا درست نه بوو ژ ناقا ئهردی وان و مللهتی بخوه و ژ بهر سه رکردهین ئەوان بهلی ب لیبورین قه کورد بونه قوربانین دهرقه ئەوین خو هه لسه ره ئەوان زال دکر (دسه پاند) دهولهتا عوسمانی شیا ههستی (نه ته وایهتی) دست ب سهردا بگریت ب نافی ئاینی و ئابین بی بی گونه هه ژ سه ره سه رییا عوسمانیا و ئەوا وانا ئینایه سه ری کوردان. و ئەم هزردهکین کورد پیندی ب (بطل) قاره مانهکی زه بلاح هه بوو دهرزی و گشتگیری و ئارمانجی و نه هاتبیت ئیله بو هندئ کو جفاکی کوردانه میی بکه ته ئیک، بهلی کورد هه می دهما پیندی ب ئیکی وه سا بوینه و نه بوونا ئەفی قاره مانی نابینه ئەگه ری بی هیفی بوونی و ئەگه رین لوزیکی هه نه بو ئەفی چه ندئ (Sindi, 2003, 193-203).

دگه ل ئەفی چه ندئ سون به حس ل راستیهکا میژووی دکهت دهما دبیزیت ئەو چ دهما ناوهستن و شانازی ب ئەوان دهیته کرن و خون بوو که سی ناچه مین ناھینه ژیک جودا کرن، بهلی پسپارا دروست ئەفه یه بوچی ژیکفه بوون د ناخویا ئەواندا هه یه و سه رکردایه تیهکا جهگرینه و بهردهوام لاوازییا ئاگه هی هه یه کو کورد نه شیاینه ئارمانجین خو بین سیاسی بجه بین و ئەفه دگونجیت دگه ل ئەوان یا هاتیه گوتن ل سالا ۱۹۵۵ دبیزیت کوردان که یسهکا مه زن د ئیرانی و تورکیادا هه یه و هه تا نوکه نه شیاینه جهه کی دروست ل چ دهولهتان بخوه دروست بکن و دهنگی ئەوان ناگه هیته جیهانا دهرقه ب تنی کیم جارن، دشین بیژین کو کورد نه شیاینه بینه گروویهک ئیکگرتی چونکه نه شین ژ تورکیا و ئیرانی جودا بین (Sindi, 2003, 193-203).

1.2. میچەر سۆن و عادیله خانم

پشتی میچەر سونی بریاردای بچیه هه له بچه، ریکا باشووری رۆژه لاتنی باژیری سلیمانیه دناف دهشتا شاره زوردا دا دبۆریت. بهری بگه هیته هه له بچه چاف ب بازارگانهکی هه له بچه یی دکه فیت و ئەو بازارگانه دبیزیتی (که سه کی وهک ته زانا و هشیار دقیت بچیه مالا عادیله خانمی بهلی ل دهستپیکن باشتره ئەگه ر بچیه مالا تاهر بهگی کو ته نشت مالا عادیله خانمی یه، خه لکی ساده دهما دچونه هه له بچه خانی نه بوون ژ بهر کو عادیله خانم بخوو خودانا هه له بچه بوو بره مالا

خو به رسقا میجرسونی کو ئه و نقیسرهکی فارسیه بۆ کاری بازگانی قهستا ههلهچه کرییه
دئوی دهمیدا سنی کوچکین مهزن هه بوون ژئوان ژی :-

۱- کوچکا ئوسمان پاشایی (مالا عادیله خانمی).

۲- کوچکا تاهیر بهگی.

۳- کوچکا مهجید بهگی (Ali, 2010, 63-66).

پشتی ماوهیهکی میجرسونی بریاردا بچیته مالا عادیله خانمی پشتی دهمهکی دوو
خزمه تکارین مالی هاتن و بهریخودا میجرسونی و پسپارژیکر توو کی سونی هه رب ئهوی
شیوهیی وه کو پیلان بوو هاتیه داریشتن خودا ناسکرن پاشان ئهوان خزمه تکارا عادیله خانم ب هاتنا
سونی ئاگه هدارکر و پاشی خزمه تکار هاتنه دهف سۆنی و گوته یی هه دهمهکی دهرهفت بوو
پهیدا بووی پیخوشه چاف ب فارسهکی شیرازی بکه فیت، پشتی بۆرینا ماوهیهکی عادیله خانم
کسهکی فریدکهت لای میجرسونی و دبیزیتی پشتی دوو روژین دیتر عادیله خانم چافیکه فتنی
دگه ل ته کهت و ل روژا چافیکه فتنی هات ئهف دیداره لدویف دابونه ریتین کوردا دیداره ک گرنگ و
تایبته دهیته دانان، لدهمی سۆن دگه هیته ئهوی ژورا عادیله خانم لئ ئاماده چافئ ئهوی ب ۱۲
خزمه تکار و چه کداران دکه فیت، کو لهر دهرگه هی راوه ستیایبوون ژوره کا دریز و لاکیشه بوو ب
فه رشین گه له ک باش هاتبوو راییخستن، سۆن دبیزیت ئیکه م چافیکه فتن نیشانیین ره گه زئ
کوردی دناف چافو که سایه تیا عادیله خانمی دیاردکر (علی، ۲۰۱۰، ۶۳_۶۶). ل دهمی سۆن چووییه
ژور خانمی ب دیمهکی گرئزین ئاماژه ب جهی روینشتنا ئهوی کر پاشان لسه رشینوایی
(جا قایه تی) بخیره هاتنا سونی کر گوت ((وه بخیره هاتی وه بانى چاو، ئه حواله که تان خاسه ئیشه لالا
(، لدویف ئاخفتنا سونی کوب شیوازی جافی وه رده لانی نه ک سلیمانین به رسقا، چونکی بهری
ساله کی ل روژه هه لاتا کوردستانی ئهف زمانه دزانی، ههروه سا به حسی هندئ ژی دکهت کو خانم ل
دهمی ئاخفتنی ئاوازه کا تایبته هه بوو، په یف و رسته یین ئهوی یین ئاخفتنی ب ساناهى و رهوان بون
و زمانى فارسى باش تیدگه هشت (Ali, 2010, 63-66).

پاشان چه ندین پسپار سه بارهت گه شتا ئهوی ژیدکهت و رهوشا شیراز و ئاکنجین ئهوی
پسپاردکر پاشی داخازی ژیدکهت نامه یهکی ب فارسی ژ تارانئ هاتبوو بۆ بخونیت وهک سۆن
دبیزیت ب دهنگ و ئاوازا شیرازی نامه یی بۆ دخونیت پاشان خانمی بهریخودا خزمه تکاران گوت
دهستخوش ئها ئه قهیه زمانى فارسى خوشترین زمانه د جیهانیدا و داخا زیکر ژ ئه قرو پیقه ب
زمانى فارسى ب ئاخفت دگه ل هنده ک زاراقین شیوازی شیرازی بۆ روندکرن نه دزانیین . ئهف
دیداره نیزیکی دهمژمیرهکی فه کیشا لدویف ئاخفتنا سۆنی خانم گه له ک که یخوش بوو ب ئه قی
دیداری . سۆن ل ئهوی باوه ریی یه کو (ب راستی ل نائف کومه لگه ها موسلمانان هه بونا ژنن خودان
شیان دکمین، ژنه ک بوو خودان دیوان و دهسته لاتدار ب دهستی خوو هیزا بکارئینانا چه کی هه بیت

(Ali, 2010, 63–66). عادیله خانم سه رنجا میچەر سۆنی ب شاره زاییا خو رادکیشت و ئەو زۆر په سنا ئەوی دکهت و دیار دکهت پتریا ژنن سه رکرده بین کورد مینا عادیله خانی خودان ریز و هه بیه تن دناف جفاکی کوردیدا و دشین ل روژین به رتهنگ جهی زه لاما ن بگرن.

1.3. میچەر سۆن و زمانی کوردی

خزمه تکرنا زمانی خو و هک فه رزهک دایه دیار کرن و ئەرکهکی ئەبه دییه لسه ر ملین گه لان، به لی خزمه تکرنا زمانی نه ته وه یه که دی هه م زیره کی و هه م چه ژیکر نه کا مه زن پیدقی یه .میچەر سۆن نموونه یه که بۆ به شی دووی یه ئەقی گوتنی میچەر سۆن هنارتین تایبهت یه به یریتانیانه بۆ ناف حکومه تا شیخ مه محمودی. وهک به ری نوکه ئاماژه یه هاتیه کرن میچەر سۆن خزمه تکاری به رژه وه ندین به یریتانی ل کوردستانی بو، ئەف خزمه تکاری به هه یج رهنگه کی مفایه گه لی کورد و حکومه تا شیخ مه محمودی نه بو یه .به لی ئاماده بونا ئەوی ل ناف باژیری سلیمانیه چه ند لایه نه کین ئەرینه هه بوون، نایب به یته ژبیر کرن ئیک ژه وان کار و پینگافین گرنگ سۆنی هافیتی ئەوژی خزمه تکرنا زمانی کوردی بو. سۆنی قه ستا کیژ باژیری کر با خو فیری زمانی ئەوی جهی دکر ئیکه م جار دکه قیته به رانه ر زمانی کوردی ل باژیری کر ماشان بو دئوی باژیریدا بۆ ماوی سه لاله کی دمینیت خو فیری کوردیه کا باش دکهت و ئارمانج ژ ئەقی کاری هاتنا ئەوی بو هه له بچه و سلیمانیه بو، ده می میچەر سۆن به ره ف هه له بچه دچیت قه ستا مالا عادیله خانم دکهت وهک به ریا نوکه ئاماژه پنه اتیه کرن خو ب که سه ک فارس ده ته نیاسین ب ناقی (میرزا خولام شیرازی) ژ ئەگه ری ریکو پینکیا زمانی کوردی ل ده ف سۆنی ئەفه چه ند ده بیه ئەگه ر کو زویکا نه هیه ته ناشکه راکرن مانا سۆنی ل هه له بچه و سلیمانیه کارتیکر نه کا مه زن لیکر کو شاره زاییه کا باش دزمانی کوردی دا هه بیت. وه سا دیار دبیت میچەر سۆنی قیانه کا زیده بۆ زمانی کوردی هه بوو و گه له ک خزمه ت دئقی بیافیدا کریه . هه ره سا ئیکه م که س بۆ چاپخانه هینایه باژیری سلیمانیه دوو روژنامه ده ر ئیخستن (Roj, 2021).

ئیک ژ گرنترین کارین دی بین میچەر سۆنی ئەنجامدای کومکرنا دیوانا (مه حوی) بۆ کو دوی ده میدا نه هاتبوو چاپ کرن، ئەف کاره ژی پشتی راویژکاری ب شاعیری دیار (عه لی که مال باپیر ئاغا) به رنیاس ب (که مالی) کری. به لی میچەر سۆن ژ لای نه ته وایه تیغه ب دژی هزا نه ته واتیه بویه ژ لای کوردان به رده وام پینکولا سه ر ئیخستنا ئوقی هزری کریه و دبیزیت جاره کی میچەر سۆن قه ستا بازاری سلیمانیه دکهت دچیته دوکانه کی، به لی دوکاندار ل به رانه ر نارابیت ژ بیان قه سون دبیزیت توو من دنیاسی! توو بوچی ل به رانه ر من نارابی؟ دوکاندار دبیزیت توو داگیر که ری و ئاینی من ریکی نادهت به رانه ر داگیر که ره کی رابم، ئەف چه ند ده دمینیته ددی میچەر سۆنیدا دبیه ته گری و پیلانه کی ددانیت داکو ئەوی که سی بگریت پشتی بورینا چه ند هه یفه کا گازی ئەوی که سی دکهت و پینشیار دکهت کو هه یفانه موچه یی بوو ته رخا ن بکهت، به لی ئەوی دوکانداری ب هه مان

شێوه دبێژیتى ئابنێ من رێكێ نادده ته من موچهیى ژ داگیركه رهكی وه رگرم میچه رسۆن دبێژیتى ((دهی برو خوا بتكات به قوربانى عهقت كه پهت كردهوه)) ئه گهر ته وه رگرتبان دا وه لته كم رینكا مالا خوو ژبیربكه ی. ل دووماهیى ژ ئه گهری هه فركییا دگه ل شیخ مه محمودی بهری چه ند روژه كان ژ هیریشین به ریتانیا بۆ سه ر حكومه تا شیخ مه محمودی میچه رسۆن سلیمانین بجه دهیلیت و دووماهیى ب خزمه تا خو ژبو زمانى كوردی دئینیت (Roj, 2021)

4. رهوشا ئابوووری و كۆمه لایه تی یا كوردان ده زرین سۆنیدا

1.4. رهوشا كۆمه لایه تی و ئابوووری یا كوردان دبوچووین میچه رسۆنیدا

رهوشا ئابوووری و كۆمه لایه تی لایه نه كی گرنه گه د لیکولینین میژوویدا، هه ره وه سا پرۆسه یه كا دییه بوو روژه لاتناسین به ریتانیا و کاریگه رییه كا مه زن هه بوویه د ده ركه فتن و گه شه كرنا نفیسینا میژوویا كوردان. د ئه وی ده میدا به ره م و كارین به ریتانیا روله كی گرنه گه هه بوویه وه ك سه رچاوه بوو لیکولینا میژوویا كوردان. چونكی به ریتانیا هه ر ل ده ستپێكا هاتنا خو بۆ ده قه رین كوردستانی سه رنه كه ژۆر ب لایه نی ئابوووری و كومه لایه تی یی كوردستانی دایه و گه ریده و بازرگانان هه ر ل سه ده ی شازدی زانیاری د ئه قی بواریدا كرینه و تومار كرینه. ل سه ده ی نوزدی گرنیكا ئه قی لایه نی بۆ روژه لاتناسین به ریتانیا زیده تر بوویه، روژه لاتناسا ب شێوه یه كی زانستی سه ره ده ری دگه ل ئه شان زانیاریا كرینه و تومار كرینه ئه ف كاره ل نیفا سه ده ی بیستی دا ب زانیاری و بابه تقه بوونه به شه ك گرنه گ ژ به ره مه یین به ریتانیا و كارین ئه كادیمی و سه ره بوژی د ئه قی لایه نی دا ئه نجامداینه (Ahmed, 2014, 230-233).

میچه رسۆن به حسی ئه وان به ره بوومان دكه ت یین ل كوردستانی به ره م ده یین و دچنه بازاری و ده قه را ژ ویرى به ره ف ده قه ره كا دیقه دچن ئه و به ره مه یین ژ ئه وان ده قه را دچن بازاری، مه به ست پێ ده قه رین كوردستانی كشتوكال و ئاژهل بوون، به لی ئه و به ره مه یین ژ ده رقه ده یته بازاری پێشه گه ری و پێشه سازی بوون، ئانكو ل كوردستانی د ئه وی ده میدا زیده تر به ره مه یین كشتوكالی و ئاژهل بوون ژبو به ره مه یین پێشه سازیی ژى پشت ب ده قه رین دی قه گریده ت (Ahmed, 2014, 230-233).

كورد ب هندی به رنیاسن كو په یوه ندیین كۆمه لایه تی و ئابوووری دگه ل هه می ملله تان دباشن و ژماره یه كا مه زن ژ روژه لاتناسان داكوكی لسه ره ئه قی چه ندی كرییه و دیار كرییه كورد ره گه ز په رست نین (سندی، ۲۰۰۸، ۳۵). كومه لگه ها كوردی رهنه گ و جهه ك دیار كری نه بوویه به لكو ژ لایى كۆمه لایه تی ئابوووری قه ب شێوه یه ك پله به ند بخو قه گرتیه، به شه ك ژ چینی جفاكی ژ ئه گه ری بارودوخین ئابوووری په یدا بوینه، كو ژ (چینا میران، ناغا، به گ سه رووك، خیل، مسكین) پێك ده یین و

هندهکین دی ب ئەگەرین ئاینی دروست بوینه ئەوژی ژ (شێخسەید، مەلا، سۆفی، دەرویش) پیک دەین و دەرکەفتنا ئەقان ناسناقان و بکارهینانا ئەوان ژ بوو جوادرنا ئەندامین دناف کومەلگەها کوردی دابوون (Othman, 2022, 35).

بنگەهی بازراگانی ل سلیمانێ و کەرکوک و ئالتون کوپری (قەنتەر) گرنگیهکا مەزن هەبوویە ژبۆ تەمامبوونا بەرەبوومین سروشتی ئەو بەرەمەین ژ کوردستانی دەین (توتن، خووری، بینیشت، گال، مەر، پیستە، گا و مانگا، گوێز، بیستە ریوی، بادەم، گەزۆ، فاسولیا)، ئەف بەرەمە ب ریژەیهکا ژۆر بەرەم دەین و دەنیزنە ژ دەرڤە بۆ بەغدا و ئەوروپا. ئەو بەرەمەین ژ دەرڤەیی کوردستانی دەین قوماش و کراسین نەخشکری، کو ژ بەغدا دەین دگەل چایی و فافۆن و فەخفوری و چرا و فانۆس و شوشە.... هەرۆسە ل مووسلی ریژەیهکا مەزن ژ قوماشی لۆکە ل حەلەب و دیار بەکرێ دەین کو دبیژنی (شەیتان بیزی).

ریژەیا گشتی یا بازراگانی د سالەکتیدا وەکو هاتیه دیارکرن (٧٥٠٠٠ لیرە) هەر چەندە ژ ئەگەرێ هەبونا تورکان و شیخان ئەف ریژەیه بەرەف کیمبوونی ڤە چوینه، پترین بەرەم کو دەنیزنە ژ دەرڤە تویتتە، بازراگی سلیمانێ هەمەجورە و گەلەک دوکان لێ هەنە ژبۆ دروستکرنا پیلان. هەرۆسە ل کەرکوکێ مژیلی بازراگانیهکا مەزن یا (قوماشی و کراسین نەخشکری) یە، چرا و شوشە و مس و ئاسن و شەکر و چا و قەهوه هەرۆسە ئەقان بەرەمان فریدکەت ژ دەرڤە ژ مووسلی بۆ سلیمانێ و بەروڤاژی ژێ . ل کەرکوکێ بازارەکی مەزن وەک ئاسنگەری و مسگەری هەیه، بازراگانی باوەرپیکری ل هەردوو لایان دا زیدەتر مەسیحییەن مووسلی نە کو زەنگین و راستگۆنە کو د بەرژەوهەندییا هەمی کومەلگەهی دا کاردەن (Soane, 2007, 167-168). ل ئەڤیری ب شیوهیهکی ئاشکەرا دیار دبیت کاودانین ئابووری و کومەلایەتی دیتنا میچەر سۆنیدا نەخۆش بوون، بەلێ پەیهەندیین خۆشین کومەلایەتی یین کوردان وەل ئەوان کربوو، خۆ دگەل کاودانین خۆ یین ئابووری ب گونجین و پیدڤیین خۆ یین رۆژانە ژ داها تین خۆ یین ناڤخۆیی دابین بکەن و هاریکاریا ئیکودو دبیافی پیشڤەبرنا رەوشا ئابووری و کومەلایەتیدا بکەن.

5. کاریگەریا پیکەفتنامە و پەیمانین نیڤدەولهتی ل سەر کوردان دیتنا میچەر سۆنیدا

5.1. پیکەفتنامە و پەیماننامە یین نیڤدەولهتی ژبۆ دابەشکرنا کوردستانی

د ئەڤی بواریدا میچەری سۆنی خۆیاکرییه هیشتا شەڕی جیهانی یی ئیکێ ب دووماهی نەهاتبوو دەولهتین هەڤهپیمان ب تاییەت (فەرەنسا و بەریتانیا و روسیا) رابوون ب دابەشکرنا ئەردین ل ژێر دەستەهلاتا دەولهتا عوسمانی. وەسا دیاردبیت کو شەستەن و لاوازبوون و گەندەلییا

دناڤ دهوله تا عوسمانيدا هوکارهک بق ژبوو دهوله تین زلهیز، کو دستتیهوردانی دکاروبارین دهوله تا عوسمانیدا بکه ن .

نقیسه ری کورد (محهمه د رسول هوار) دیار دکهت میجهری سونی باس ل دستتیهوردانا دهوله تان دناڤ دهوله تا عوسمانیدا دکهت ب جورهک ئه و دهقهرین ژیر دستته لاتا عوسمانی تورکیا و میسوپوتامیا (عیراق) و دهقهرین دی بین ئاڤا عهره بی ل ژیر دستته لاتا تورکان دا بوون. دکهل ئه قی چندی هه چهنده ئه ف دهقهره پربیت و به ره که تبوون، به لی خرابیا ب ریقه برنا دهوله تا عوسمانی وهلیکریبوون، کو ملله تین ئه فان دهقهره برسی و پاشکهفتی بوون مفا ژ سامانی ئه قی وهلاتی وهرنه گرتبوو. وهلاتین سه رمایه داری بین روژئاڤایی ده مکی دریز بوو زانباری دهرباره ی سامان و ئابوو و نه خشی ئه فان وهلاتان دروستکریه ل دهما دستتیهوردانی دکاروبارین ناڤخوییدا دکهن ئه وین ل ژیر دستته لاتا عوسمانیدا.

وهسا دیاره کو ئه ف ریکه فتنامه و پهیماننامه دناڤه را دهوله تان دا ژبو دابه شکرنا کوردستانی گرنگیه کا مه زن ژبوو دهوله تین زلهیز هه بوویه، چونکی کاریگه رییا هندهک ژ ریکه فتناما هه تا نوکه ژی لسه ر کوردستانی دیاره .دئه قی بیاقیدا میجهری سونی رونکرن دانه لسه ر هندهک ژ ماده یین ئه فان ریکه فتناما دهرباره ی سنوو و دهقهرین کوردستانی بوینه .

1.1.5. ریکه فتنامه ی سایکس-بیکو

میجر سون دیار دکهت ئه ف ریکه فتنامه یه کا نهینی ل باژیری پترسپورگ (لینینگراد) دناڤه را مارک سایکس نوینه ری به ریتانیا و جورج بیکو کانسولی گشتی یی فه رهنسا ل به یروتی و سازانوڤ وهزیری ده رقه یی روسیا قه یسه ری ل سالا ۱۹۱۶ هاته مورکن، ئارمانج ژ ئه قی ریکه فتنامی دابه شکرنا مولکین دهوله تا عوسمانی (کوردستان و ئه رهنستان و روژه لاتا عهره بی وئه نادول) بوو.

لدویڤ ئه وئ سیاستا میجهری سونی لدویڤ بنه ماین سیاستا ده رقه یا به ریتانیا دارشتی ئیمپراتوریه تا عوسمانی ل دویڤ ریکه فتناما سایکس-بیکو هاته دابه شکرن بوو سه ر پینج دهقهره :-

۱- دهقهره سور: ئه ف دهقهره راسته وخوو ژ لایی ئیداره یا به ریتانیا قه هاته ب ریقه برن، دهقهرین به غدا و به سرال عیراقی و به نده ری زهریای حه یفا و عه کا ل فه له ستینی.

۲- دهقهره شین :ئه قه دهقهره راسته وخوو ژ لایی ئیداره یا فه رهنسا قه هاته ب ریقه برن، کو کلیکا و به شهک ژ ئه نادولی و پارچه یهک ژ روژئاڤایی سوریی به رکه فت.

۳- دهقهره (أ) دهیته نافکرن پارچه که ژ ئیمپراتوریه تا عهره ب کو دکه قیته ژیر چاڤدیرییا فه رهنسا و ویلایه تا شام و حه له ب و مؤسل دکه قیته قی دهقهری .

۴-دهه‌قەرا (ب)دهیتە نافکرن کو زەریابین دناقبەرا فەلەستین و عیراقی بەر دکەفن، ئەقەژی پارچەکە ژ ئیمپراتوریەتا عەرەبی کۆ ل ژیر چاقدیرییا بەرتانیانە.

۵-دهه‌قەرا بۆرە کو فەلەستین بەر دکەفیت دکەفیتە ژیر ئیدارەیا دوەلی (Soane, 2007).

2.1.5 کونگرەیی ئاشتی پاریس

دیسان میچەر شروقه‌کرنا لۆر ئەف کونگرە پشتی ب دوماهیک ئینانا شەری جیہانی یی ئیکی ل پاریس پایتەختی فەرەنسا ۶ شوباتا ۱۹۱۹ی ھاتە گریدان. ئارمانج ژ ئەفی کونگرەیی چەسپاندنا ئاشتی بوو ل جیہانی و ئافەدانکرنا وان دەقەرین شکەستن ئینای ل شەپی، دئەفی کونگرەیدا زۆرەیا نوینەرین وەلاتان و مللەتان بەشداری تیدا کر، مللەتی کورد ژ د ئەفی کونگرەیدا ب نوینەرانتیا (جەنرال شەریف پاشا) کو راپورتەک پیشکیشی ئەفی کونگرەیی کر. ناقەرۆکا ئەفی کونگرەیی دیاردکەت:

۱- دانپیدان ب مافی ئوتنومی ل کوردستان.

۲- دەرئێخستنا وان یاساین پیویست ژ بۆ ئەنجامین ئەوان بریارین بەری هینگێ ھاتینە دەرکرن.

۳- جیبەجیکرنا ھەمی ئەو کار و پابەندیین ژ یاسایی دەین ب شینوہیک ریکوپیک.

۴- کورد پابەند بن وەک بەشەک ژ ئیمپراتوریەتا عوسمانی بمین ژ پیخەمەت دەستەھلاتا سولتان و خەلیفەیی بەردەوام بین.

3.1.5. پەیماننا سیفەر و دەرئەنجامین وئ :

پشتی ب دوماهیک ئینانا شەری جیہانی یی ئیکی ۱۹۱۴-۱۹۱۸ی کونگرەیی سیفەر ل ۱۰ی ئابا ۱۹۲۰ی ھاتە گریدان

دناقبەرا (تورکیا، بەرتانیان، فەرەنسا، ئیتالیا، ژاپۆن، ئەرمەنستان، بەلجیکا، یۆنان، پۆلەندا، پرتوگا ل، رۆمانیا، سربیا، کرواتیا، سلوانیا، چیکو سلوفاکیا و حیزان) دگەل ویلاہتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا وەک چاقدیر ھاتە دانان، دئەفی کونگرەیدا بریار ھاتە دان کورد ب نوینەرانتیا (جەنرال شەریف پاشا) بەشداری تیدا بکەن. ئارمانج ژ گریدانا ئەفی کونگرەیی چارەسەرکرن کیشەیین وەلاتین ھەقەیمان بوو دسەری جیہانی یی ئیکیدا. ئەف ریککەفتنامە ژ (۴۳۲) ماددە پیکھاتبوو مادەیین (۶۲- ۶۳- ۶۴) (Ahmed, 1978, 108).

مادهی (٦٢): لیژنه‌یه‌کا سسی قولى پىك دهیت باره‌گایی ئەوی ل ئەسته‌نبولی بوو. دا ئەف لیژنه ژ لایین به‌پیتانیا و فه‌هنسا و ئیتالیا و نوینه‌ری کورد ژبو ئاماده‌کرنا پرۆژه‌یی ئوتونومی ل ده‌فه‌رین کوردستانی پشتی شه‌ش هه‌یفان ژ مورکرنا ئەفی په‌یمانێ هه‌ته دروستکرن. سنورین ئەوان ده‌فه‌را ژى پىك دهیت ژ رۆژه‌لاتی فورات و باشوری رۆژئاقای سنوری تورکیا و سوریا و میزۆپوتامیا (Ahmed, 1978, 108)

مادهی (٦٣): -لده‌می حکومه‌تا عوسمانی یا تورک بریار دایی ب رازیبونا ئەو بریارین ل هه‌ردوو لیژنه‌یان ئامازه پى هاتیه‌کرن ل به‌ندێ (٦٢) هاتبوو دماوه‌یی سسی هه‌یفان دقیت به‌هه‌ته جیه‌جیکرن.

مادهی (٦٤): پشتی ساله‌کێ ئەگه‌ر پرانیا کوردان ل سنوری مادهی (٦٢) دیارکری پشتی سه‌ربه‌خویی یان ژى کومه‌له‌یا نه‌ته‌وه‌کان (عصبه‌ الامم) قیان ژ تورکیا جودابین و کومه‌یه‌یا نه‌ته‌وان ئەگه‌ر زانی دشیانین ئەوان دایه ئەفی سه‌ربه‌خویی ب په‌یقه‌بین دقیت تورکیا دانپیدانی بکته (Rasheed, N.D, 133-142)

4.1.5 ریکه‌فتنامه‌یا لوزان

ئەف ریکه‌فتنامه ل ٢٤ی ته‌موزا ١٩٢٣ی ل باژیری لوزان ل سويسرا دناقه‌را ده‌وله‌تین (به‌پیتانیا، تورکیا، فه‌هنسا، ئیتالیا، ژاپون، یونان، روؤمانیا، سربیا، کرواتیا و سلووانیا) هاته گریدان. ئارمانج ژ ئەفی ریکه‌فتنامی ژبو نیاسینا ده‌وله‌تا نوی یا تورکیا و پیدچووون د په‌یمانا سیقه‌ر دا .

-ژگرنترین به‌ندین ریکه‌فتنامه‌یا لوزان:

1. مادهی (٣٧): حکومه‌تا تورکیا مافی ده‌رکرنا هه‌ر بریاره‌کێ هه‌یه.
 2. مادهی (٣٨): حکومه‌تا تورکیا سوزی دده‌ت ئاکنجین تورکیا، کۆ به‌رگیریی ژ ماف و سامان و ئازادیا ئەوان بکته بن جیاوازییا (ره‌گه‌ز و زمان و ئاین).
 3. مادهی (٣٩): حکومه‌تا تورکیا هه‌چ ئاسته‌نگه‌کێ نا ده‌ینیه‌ به‌ر چ که‌سان، کول ژیر چافدیرییا تورکیا دابن (Soane, 2007)..
- ئەفان په‌یمان و ریکه‌فتنامه‌یان ده‌رفه‌ت و ده‌لیفین زور باش بین ستراتیجی دابوونه به‌پیتانیا ژبو به‌رفه‌هکرنا پىگه‌هێ خوی ئابوری دناف ده‌وله‌تا ئوسمانیدا. بو نمونه ل ١٦ ته‌باخا ١٨٣٨ی، په‌یمانەک دناقه‌را ده‌سته‌لانداریا به‌پیتانیا و ئوسمانیاناندا هاتبوو مۆکرن، دئەفی په‌یمانیدا پىگه‌هێ به‌پیتانیا دناف ده‌وله‌تا ئوسمانی به‌رفه‌هه و به‌یزکر بوو. ژبه‌ر کول ژیر به‌ندین ئەفی

ریکه‌فتنامی دا، بازگرتن به‌پیتانی د نازادبوون ژ ئینان و برنا هه‌می جورین که‌لۆپه‌لان و نه‌نجامدان چالاکیین ئابوری دناف سنووری ده‌وله‌تا ئوسمانییدا (Masiha & Waisy, 2019, 34).

به‌پیتانی ل ده‌ستپیکا حوکمی خوه ل ده‌قهرین کوردی گرنگیه‌کا تابه‌ت دابوو وهرگرتنا باجی، ئەوی یاسایی توند بۆ وهرگرتنا باجی ده‌رئێخستبوون، ب ریژا ۱۰٪ باجه ژ چاندنی ده‌اته وهرگرتن، هندهک باجین دی بین گران هه‌بوون، ل گه‌لهک کاوداناندا ریژا باجی گه‌لهک گران دبوو، بۆ نموونه ل باژیری سلیمانی و پشتهی سه‌ره‌لانا شیخ مه‌حمودی یا ئیکئی و ل سه‌ر ده‌می حوکمی میچه‌رسونی ل سلیمانیی باجه ب ریژا ۱۵٪ ژ سه‌رده‌می حوکمی تورکان ل ده‌قهری گرانتر بوو (Mahmud, 2015, 62).

باجین گران و ریکیین نه‌باش بین وهرگرتنا وی کارتیکن لسه‌ر سه‌روه‌ری ده‌قهری یی ئابووری یی لاواز کربوو، نه‌خاسمه هیشتا ده‌قهرین کوردی ل ژیر کاریگه‌ریا کاودانین سالیین شه‌ری جیهانیی ئیکئی ده‌رباس نه‌ ببوو، دماوی سالیین شه‌ری دا کولپ و تالانکرین مه‌زن ب سه‌ر ده‌قهرین کوردی دا هاتبوون.سیاسه‌تا ئەفسه‌رین به‌پیتانی به‌رامبه‌ری سه‌رۆک ئیلین کوردان ئەگه‌ری لاوازی ده‌سته‌لاتداریا وان سه‌رۆک ئیلان بوو بتابه‌تی ل سه‌ر ده‌قهرین وان، نه‌خاسمه ده‌می حاکمین به‌پیتانی هندهک که‌سین دی وهک کارمه‌ندین ده‌وله‌تی بۆ وهرگرتنا باجی دیارکری، کاتیکن مه‌زن لسه‌ر ره‌وشا ده‌قهرین کوردی هه‌بوو نه‌خاسمه ژ لای سیاسی و جفاکی و ئابووری قه‌، ئەقه هه‌می ببوون ئەگه‌ری په‌یداکرنا دژاتیه‌کی لده‌ف کوردان به‌رامبه‌ر قی هیزا ده‌سته‌لاتدار (Mahmud, 2015, 62).

دئه‌قان ریکه‌فتنامه‌یانا خویا دبیت میچه‌ر سونی رۆله‌کی گرنگی گیرایه و کاریگه‌رییه‌کا خراب ب دۆزا کوردی که‌فتیه. چونکی میچه‌ر سونی لدویف به‌رژه‌وه‌ندیین وه‌لاتی خو سه‌رده‌ری دگه‌ل کوردان و دۆزا ئەوان یا نه‌ته‌وه‌ی دکر. ئەگه‌ر به‌ویری به‌ریخۆبه‌دین لاپه‌رین رۆژنامه‌ین تیگه‌یشتنی راستی و پیشکه‌وتن دی مرۆف باش دئه‌قی چه‌ندئ گه‌می،ت چونکی میچه‌ر سونی دگه‌ل راپورتین ئەوان رۆژنامه‌یان دا باسی کاریگه‌رییا ئەقان ریکه‌فتنامه‌یان لسه‌ر کوردان بین کرین.

6. پۆلی میچه‌رسونی د ده‌رکرنا رۆژنامه و پیشقه‌برنا زمانی کوردیدا

6.1. پۆلی میچه‌رسونی د رۆژنامه‌یا تیگه‌یشتنی راستیدا

لسه‌رده‌می جه‌نگی ئیکئی یی جیهانییدا به‌پیتانی ئیک ژ ده‌وله‌تین به‌یز و سه‌رکه‌فتین جه‌نگی بوو، مل بملی هیزا خو یا شه‌ری گرنگی ب راگه‌هاندنی ددا، ژ به‌ر هندی هه‌ر ده‌قهره‌کا داگیردکر هه‌ولدا رۆژنامه‌یه‌کا تابه‌ت و ب زمانی خه‌لکی ئەوی ده‌قهری به‌لاف بکه‌ت داکو هه‌لویست، سیاسه‌ت و هزروبیرین خو بریکا ئەوان رۆژنامه‌یان بگه‌هینته خه‌لکی، دئه‌قی چوارچووه‌ییدا دناف

داگیرکەهین خۇدا گرنگی ب کوردان ژى دایه، ئەهەقى بواریدا پوژنامەین تاییهت بزمانی کوردی ئە بین بەلافەکرین داگو سەرنا کوردان بو لاین خۆ رابکیشیت، پوژنامەیا (تیگەیشتی راستی) ل سالاً 1918 ل بەغدا بەلافەکر، ئیک ژ ئەوان پوژنامەیان بو یا ئاراستەى کوردان دکر و ئەف پوژنامە ژلایى میجر سونیفە دهاهە ریفەبرن (103, Ahmed, 1978). هەمی ژیدەر لاسەر هندی دکوکن میجر سون ریفەبەر و ئیکەمین سەرنقیسەری ئەوی بو (Salih & Salih, 2007, 33).

ئیکەمین ژمارەیا ئەهەقى پوژنامەیین ل 1 کانوونا دووی 1918 دەرچوویە و تا 27 کانوونا دووی 1919 بەردەوام بو، ب هەردوو زمانین کوردی و برینقیسی فارسی و پیتین عەرەبی دەرچوو، ژمارا لاپەرین ئەوی چوار لاپەر بوون و نەرخى ئیک دانە (ئیک ئانە) بو، پوژنامەیا سیاسى و کۆمەلایەتی بو و دئیکەمین ژمارەیا خۇدا ئەف چەندە دابوو دیارکرن: دى پوژنامەیا تیگەیشتی راستی خزمەتا ئیکبوون، سەربەستی و سەرکەفتنا کوردان کەت، هەمی میلیهتین جیهانی مژوویلی ئەفان ئارمانجین پیروژن" (Salih & Salih, 2007, 33).

ناقى خودانى ئیمتازى، سەرنقیسەری لاسەر نینە، بەلى یا رون و ئاشکەرایە میجر سونی سەرپەرشتیا ئەوی دکر و نقیسەر و ئەدیین کورد شوکری فەزلى هاریکاریا ئەوی دکر. لدهستپیکى حەفتی دوو ژمارە ژى دهاهە وەشاندن، پشتی هینگی بو حەفتیانە و ب هەمیفە (67) ژمارە ژى دەرچوویە، سەرەرای هندی ئەهەقى پوژنامەیین دەربرین ژ سیاسەتا فەرمى یا بەریتانیا دکر، بانگەشە بو ئەهەقى سیاسەتی دکرن دگەل هندی وەک پوژنامەیا کوردی خزمەتەکا باش دیبایى زمان، ئەدەب و دیروکا کورداندا کریبە (Ahmed, 1978, 103; Abdullah, 4 January, 2020). ب ئەهەقى رەنگی خویا دبیت پوژنامەیا تیگەیشتی راستی ژیدەرەکی گرنگە لدور میژوویا کوردان، رەوشا ئەوان یا سیاسى، ئابووری و کۆمەلایەتی ل عیراق.

سۆنى دقیا زمانى کوردی پیشکەفت و ببته زمانى نقیسنى، بو جینهجیکرنا ئەهەقى چەندی پەنابره ئەجامدانا گەلەک کاران، ژبەر هندی لدهمی بوویە حاکمی سلیمانی زمانى کوردی کره زمانى خواندن و نقیسنى و پوژنامە ب زمانى کوردی دەرکرن و گرنگیەکا زور ب هوزان و پەندین کوردی دایه، لەورا دى بینن دزۆربەیا وتارین تیگەیشتنا راستیدا ب هوزانین هوزانقان، پەندین پیشیان ب جوانی رازندییە و سەرپەرشتین ئەهەقى پوژنامەیین هەولین باش هەلبژاردن و دارشتنا پەیفین کوردی بین رەسەن بو ماناین نوی، دیسان بو ئیکەمین جار دنفیسیندا پەیفین مینا ئوتومبیل، ئەلەکتریک، گالیسکە و پەیفین دیتەر بکارهینایە، دیسان زور جارن پەیفین زور رەسەن تیکەلی نقیسنین خۆ کریهە وەک گوتیبە، دبیزن، رند، خۆبخوی، خۆمالی، شوینەون-148, Ahmed, 1978)

150)

ژلایەکی دقە، میجر سۆنى د تیگەیشتنا راستیدا گرنگیەکا زور ب ئەدەبی کوردی دایه، ب تاییهتی بەرهمین هوزانقانیم نافدارین کوردستان، دژمارەیا ئیکدا تیگەیشتنا راستی هوزانین کوردی

تیکهلی نفیسینا کرییه و دئهقی ژماریدا باسی لاوین تورک دکهت و دیارکرییه خوینا بی گونههان
گرتن و ههناسهیا مهزلومان ناگری تیگرییه:

ئهی جامیعی دنیا وو قیامت به خهیاالات

ئهو رۆژهکه رۆین نه ئهوت بۆ نهئمت بوو.

دژمارهیا شازده دا تیگهیشتنا راستی گوشهیهکا تایهت بۆ (ئهدهبی کوردی) تهرخانکریه.
باهخا ئهقی پشکی چ ژلاین رۆژنامهنفیس و چ ژلاین فهکولینی فه بۆ پیشقهچوونا ئهدهبی
کوردی بوو، دئیکهمین گوشهیا ئهدهبییا کوردیدا تیگهیشتنا راستی ئهف بهیتا هوزانقانی مهزنی کورد
نالی به لافکرییه:

له دوگمهی سینه دوینن بانگی شیوان

بهیانی دا سفیدهی باخی شیوان

لهخوونی طهلهتی رۆژ ههروهکو شینت

بهرۆزهردی ههلات و کهوته کیوان

مهکهن لومهی پهشیوی دل کهئهمشهو

پهشیواوه له بهر پهچهم پهشیوان

دۆ چاوی من کهوا کهیلی سوروشکن

دهپیون ئاوی بهحری خوین به پیوان

شهرابی له علی رومماتی له (نالی)

ههرامه بی مهزهی ماچیکی لیوان (Salih & Salih, 2007, 45).

ديسان میژوويا کوردی د رۆژنامهیا تیگهیشتنا راستیدا رهنگهه دایه و دشین بیژین تیگهیشتنا
راستی ئیکهمین ژیدهری کوردیه ههولدايه باسی رهگهزی کوردی ب شیوهیهکی زانستی بکهت،
ديسان ئیکهمین ژیدهری کوردیه پهیهه ندیین میدی و کوردان بهرچاف بکهت، دژمارهیا یازدهدا
تیگهیشتنا راستی وتارهک بنافی (نهتهوهیی کورد) به لافکرییه و تیدا دیارکرییه: "نهتهوهیی کورد ژ
میلله تین ئارییه و ژ گرووی زه ندیه، زه ندی پشکه که ژ کورد، فارس، ئه فغان، ئه رمه ن و بلوچان،
ئه ف پینچ نهتهوهیه هه م جیرانین ئیکن و هه م زۆر دگه ل ئیک تیکه ل بووینه، ژ بهر هندی دابوونه ریت

و کولتوری ئەوان گەلەک وەک ئیک، ئەفان نەتەویدان باوەری ب ئیک نەمایە، دگەل تیکەلیا خۆ دگەل نەتەویدان (سامی و مەغولی) یێن تیکەل بووین" (Salih & Salih, 2007, 55).

دیسان د ژمارهیا دوازده جارەکادی باسی نەژادی کوردان دکەت و دوتارەکیدان ل ژیر ناھی (میژوویا نەتەویدی کورد و نیشانین سەیر- سەمەر) دایە دیارکرن: "میژوویا بەری یا گەلی کورد وەک یا گەلەک گەلین دیتەر هیشتا دیار و رۆن نەبوویە، دناقبەرا قەکولەران نیشانین سەیر و سەمەر و نقیسەرین میژوویا کەفەن دەربارە ی نەژادی کوردان جوداهیین هەین، پتیریا بۆچوونین ئەون کورد نەتەویدیەکی ئارییە" (Salih & Salih, 2007, 88).

لژیرقەرێژا ئەف چەندا هاتیە دیارکرن خۆیا دبیت سونی قیایە بریکا رۆژنامەیا تیگەیشتنا راستی رۆلی بەریتانیا دچارەسەرکرن دوزا کوردی دیار بکەت و دژمارە دوویدا رۆنکرییە: چارەنقیسی کوردان ئەقرو وەک عەرەبان ب حکومەتا مەزنا بەریتانیا قە گرتدایە، چونکی چافی کوردان ل مال و مۆلکی کەسی نینە و ئارەزوویا ئەوان ئازادکرن ئەوانە" (Salih & Salih, 2007, 39). دیسان دژمارهیا چواریدا سونی خۆیا کرییە: "حکومەتا بەریتانیا مەزن رۆژهلالات بۆ رۆژهلالاتیان دفتیت، ئەفی شەری مەزن بۆ سەربەستبوونا میللەتین جودا عەرەب، کورد و ئەرمەنان دکەت" (Salih & Salih, 2007, 39).

ژلایەکی دیفە سونی بریکا رۆژنامەیا تیگەیشتنا راستی دفا پشتهفانیا کوردان بدەستقەبیتت و بۆ کوردان دیار بکەت بەریتانیا کورد خۆش دفتین و دیارکرییە: "حکومەتا بەریتانیا کورد زور دفتین... چونکی دزانیتمیژوویا جیهانیدا کوردان نافەکی مەزن هەیه و ب مەردی و میرخاسی تا نوکە خۆراگرتییە، حەز ناکەن ب ئەفی رەنگی بمین و خزمەتا ئەفی لای و لایین دی بکەن، هەلبەت حکومەتا مەزنا بەریتانیا کورد ژ هەمی کەسان خۆشتر دفتین و چاوا خزمەتا گەلین دی دکەت وەسا دفتیت خزمەتا کوردان ژ ی بکەت" (Ahmed, 1978, 118). دیسان ژلایەکی دیفە دایە خۆیاکرن: "کورد ب ئاقلن، پیدقییە پیچەکی هزرا خۆ بکەن، داخووا پشتهفانیا بەریتانیا مەزن بکەن دا خۆ ژ تورک، ئەلمان و کەسین دیتەر رزگار بکەت و بخۆ بخۆشی بژین و خودی ئەوان ژ ئیکفە ناکەت" (Ahmed, 1978, 118).

دبەردەوامییا سەرنجراکیشا کوردان بۆ پشتهفانیکرنا بەریتانیا سونی خۆیا کرییە بەریتانیا ژ هەمی گەلین دیتەر پتر دۆستا کوردانە، عاشقا میرخاسییا ئەوانە، دلیرییا کوردان ب باشی بهیستییە، ژبەر هندی بەریتانیا کورد گەلەک دفتین، راستە بەریتانی لە بەغدا کیمن، بەلی ژ خەلکی بەغدا خوشتقیترین، کاروبارین مەزن یێن ددەستی کورداندا، ئەگەر کورد بەرخیۆبدەن بەریتانیا، کورد ناھینە بی بەشکرن، ژ تورکان نەترسن، ژبەرکول ئەفان نیزیکان دی لەشکەری جیهانگیری بەریتانیا هیت پشتهفانیا هەوە کەت" (Ahmed, 1978, 118).

سونی دفا بۆ کوردان خویا بکەت بهریتانیا یا ههولدهت پشتهفانیا کوردان بکەت و ب شیوهیهکی ئاشکەرا خویا دبیت تیگەیشتنا راستی گرنگیهکا زۆر ب پیشهفەچوونا زمانی کوردی دایه و قیایه کورد لدۆر پرسین زمانی، ئەدەب و دیروکا کوردان بۆچوونین خویا دیار بکەن و میچەر سۆنی دفا بریکا ئەفان چالاکیان پیزانینین جواروجۆر لدۆر کوردان کومبکەت و بۆ وهلاتی خۆ فریکەت.

6.2. رۆلی میچەرسۆنی د رۆژنامەیا پیشکەوتندا و پیشهفەرنا زمانی کوردیدا

پشتی شەری ئیکسی یی جیهانی بهریتانیا دفا ب شیوازهکی نوی دەست ب سەر میلهتین رۆژههلاتا نافین دا بگریست، چونکی ب شیوهیهکی باش هزروبیرین میلهتین رۆژههلاتا نافین خواندبوو و ب باشی دزانی دی چەوا شیت کاریگهریی لسهر ئەوان میلهتان بکەت و بخۆفە گریدەت و بهریتانیا وهسا دفا بۆ کوردان دیاربکەت دی بیستە پینیشاندەرا ئەوان داکو ژ ئەوی پاشکەقتنا کورد تیدا رزگار بکەت و ئەگەر ب هوویری بهرپۆبەدن نافی ئەفی رۆژنامەیی دی بباشی دیاربیت ئەفە ئیک ژ ئەوان دوریشمان بۆ یین بهریتانیا لدهفەری ههگرتین، ل ئەوی دەمیدا بزافهکا رهوشهنبیری یا بهیژ ل سلیمانین سەرهلدابوو، هندهک ژ رهوشهنبیرین کورد ژ ئیستەمبۆلی هاتبوون کوردستانی، ژبەر هندی میچەر سۆنی وهسا هزرکر باشترین ریک بۆ ئەفی چەندی دەرکنا رۆژنامەیا و هیانا چاپههنبیته بۆ باشووری کوردستان. رۆژنامەیا پیشکەوتن ئیکەم رۆژنامەیا کوردی یه ل کوردستانا باشوور ل سلیمانین ژلای سیاسی یی بهریتانیا میچەرسۆنیفە ل 29 نیسانا ۱۹۲۰ی ب زمانی کوردی بهلاف کرییه، چونکی سۆنی هەزدر زمانی کوردی پیشکەفیت و بته زمانی نغیسین و سۆنی بخۆژی زمانی کوردی زۆر باش دزانی (Salih & Ahmed, 1978, 104; Salih, 2007, 39).

ئەف رۆژنامەیه تا ۲۷ تەمووزی ۱۹۲۲ی بەردەوام بوو (۱۱۸) ژماره ژئ هاتینه بهلافکر. ئەف رۆژنامەیا زمانحال و ئورگانهیا بانگهشەین بهریتانیا دناف کورداندا بوو، هەمی ژیدەر لسهر هندی دکوکن میچەر سۆن ریفههەر و ئیکههین سەرئقیسهری ئەوی بوو، چەندی نغیسەرین کورد بابەت بۆ ئەفی رۆژنامەیی نغیساینه مینا (ئەحمەد هەمدی 1894-1969)، (ئەحمەد هەمدی 1900-1951)، (جەمال عیرفان 1881-1922)، (ئەحمەد موختار- قازی) و (توفیق وههیی 1891-1984)...هتدتر (Salih, Salih, 2012).

پیشکەفتنا زمان و رینقیسا کوردی ل ئەفی بهشی کوردستانی بهشەک ژ زمانی بۆ رۆژنامەیا پیشکەوتن دزفریت، کۆ دئەوی دەمیدا دەرکەفتیه د رۆژنامەیییدا ب فەرمی میچەرسۆنی گوشهیهک دانایه بۆ وان نغیسەرین کورد، کۆ ب کوردییهکا پاراو نغیسین هەر کوردەکی ب ئەوی کوردییا پاراو نغیسی (۲۰) روپییه وهکو خەلات وهدرگرتن (Mufti, 2024, 35). ب شیوهیهکی

ئاشكەرا خۇيا دبیت مېچەر سونى بۇ سەرنجراكىشان كوردان داكو دژايەتيا بەرژەوهندىين بەرپيتانيا نەكەن و بدەستقەھينا نا پشئەفانيا كوردان ھەولدابوو ھندەك پينگافان بۇ نيزيكرنا كوردان بۇ لايى بەرپيتانيا ئەف رۇژنامەيە وەشاندىن و بۇ پتر سەرنجراكىشان نقيسەرين كورد دا راپورتان بۇ نقيسن كۇژمەكى پارەيى بۇ خەلاتكرنا ئەوان دابۇ دياركرن.

سونى د رۇژنامەيا پيشكەوتن دا (۱۶) كتيب و ناميلكە و ليكولين لسەر كوردان بەلاف كرپنە (Salih & Salih, 2007, 17). ھەرەوسا خواندىن و پەرورەدە دئەوى سەردەميدا وەك ژمارە (۱۸) سالا ۱۹۲۰ئ دەربارەى دەستپكرنا خواندىن ھاتىيە و تيدا ھاتىيە راگەھاندىن، كول دەستپكا ھەيفا ئەيلولى دەستپكا دەستپكرنا وەرزي خواندىن ل قوتابخانەيان دقيت دەيكو بايىن قوتابيان ھەر زويكا نافين زاروكين خوە ل قوتابخانا توماركربان. ئەو بابەتتن ل قوتابخانا دەھاتە خواندىن (قورنانا پيرۇز دگل تەجويدى و عقائىد، علم، دىن، پەن، ھەي، نەس، و، سەرف، عەرەبى، فارسى، ئىنگلىزى، بىركارى، ھىكەت، خەت، ئەخلاق و جۇگرافيا...) (Mufti, 2024, 29-32) ل ئەفپىرى وەسا خۇيا دبىت سونى دقا ئەوان بابەتان بۇ پەرورەدە و فېركرنى دناف كورداندا ھەلبۇتيرىت يىن ئەوى دزانى كاريگەرييا خۇ لسەر كوردان ھەيە، ژبەر ئەوى ئەف جۇرە بابەتى دناف رۇژنامەيا پيشكەقتندا بەلافكرن.

د رۇژنامەيا پيشكەوتن دا ھاتىە توماركرن ل قوتابخانەيان بۇ ھەمى ئايىنان (موسلمان ، مەسىحى...) سەبارەت ب خواندىن ب شىوہەك بەزە دقيت پيدقيياتين خواندىن ب شىوہەك بەز ب سەر خوندىكاران دا بەيتە دابەشكرن لدويف وان ژيدەرين سەردەمى ھاتنا بەرپيتانيا بۇ باشورى كوردستانى. بۇ ئەگەرئ ھشياربونا خەلكى ب بەراوردى دگل سالين ل ژير دەستھەلاتا دەولەتا عوسمانى، بەرپيتانيا ھاندانا خەلكى دكر كو زاروكين خو فرىكەنە قوتابخانەيا، ئەفەژى بوويە ئەگەرئ زىدەبوونا ريژا قوتابيان و فەكرنا قوتابخانين زىدەتر، د رۇژنامەيا پيشكەوتندا ژمارە (۲۰) سالا ۱۹۲۰ئ ھاتىيە ئەو نقيسين ھاريكار بۇ ھاكىمى سياسى ل سلیمانىي (كابتن دگلس) ئامازەيىن ب ھندى دەت، ژبۇ ساناھيكرن و خزمەتەكا زىدەتر ل تاخى (دەرگەزىن) قوتابخانەيەك دى ھيتە فەكرن ب نافى قوتابخانەيا (نمونهى سعادت)، كو ژ چار پۇلان پيك دەيت دوو پولين سەرەتاي و دوو پولين دەستپكى بۇ ئەفى مەبەستى مالا ئەحمەد چەلەبى مووسلى داخوارازيخستىن وپاقرنا تاخى دەرگەزىن كروبوو ژبۇ وەرگرتنا قوتابيان ،كو دشين پشئى جەژنى ل دووماھيا چرييا ئىكى ۱۹۲۰ئ زاروكين خۇ فرىكەنە وان قوتابخانەيا، (Mufti, 2024, 29-32; (Salih & Salih, 2007, 17) .

د رۇژنامەيا پيشكەقتندا ژمارە (۵۴) سالا ۱۹۲۱ئ ھەرەوسا دگل ژمارە (۶۲) و (۶۴) يا سالا ۱۹۲۱ئ . ھاكىمى سياسى يىن بەرپيتانين و دامودەزگەھى، ل گەل زەلامين رەوشەنيرين باژيرى ل دژى ئەوان بانگەشەيان راوہستيان يىن، كو ل دژى قوتابخانين نيزامى ھاتينە كرن، و ھاندانا خەلكى

دکرا زاروکیڼ خوه فریکنه قوتابخانهیا بۆ ئهقی مه‌ره‌می ژى دئه‌قان دوو ژماره‌یان دا رونکرن لسه‌ر مه‌درسه‌ و مه‌کته‌بى دا نقيسینه ژبو هندى خواندن ل حوجره‌بين ثاينى و ته‌کيه و مزگه‌فتان بۆ جبه‌کى نيزامى و خواندنا موديرن به‌ره‌ف پيشغه‌ ببه‌ن، به‌لى ب شيوه‌يه‌ک گشتى ئه‌و سياسه‌تا به‌ریتانیا ده‌قى بواريدا په‌يره‌ودکر، لاوازبوو، پرۆسه‌يا خواندنى ب شيوه‌يه‌ک هيندى ب ريفه‌دچوو ب به‌راوردى دگه‌لپيدقياتيبن وه‌لاته‌کى، کوژ ئه‌گه‌رى نه‌خوينده‌وارينى نوqm بوى (Mufti, 2024, 29-32). ب ئه‌قى چهندي خويا دبیت سونی دقا بۆ کوردان خويا بکته‌ خواندنين نيزامى دبه‌رژه‌وه‌ندييا کوردان دايه و پيدقييه‌ ب گه‌رمى پيشوازييا ئه‌قان جوړه خواندنا بکه‌ن چونكى دئ ئه‌ف جوړه خواندنه ميشکى زاروکان لدور پيشهاتين جيهاينى فه‌کته و دئ پتر شاره‌زايى لده‌ف په‌يدايت.

پروژنامه‌يا پيشکه‌وتن کاريه‌رييه‌کا ئیکجار مه‌زن هه‌بوو، سه‌ره‌راى هندى دئه‌وى ده‌ميذا نه‌ کوردانده‌وله‌ت هه‌بوو نه‌ژى زمانه‌کى به‌يزبوو (مه‌سه‌عود، ۲۰۲۲). هه‌ژى گوتنى يه‌ پروژنامه‌يا پيشکه‌وتن گرنگى ب بياقى سياسى و کوومه‌لايه‌تى و ئه‌ده‌بى و ره‌وشه‌نيرى و ميژوويى دايه‌(مه‌سته‌فا، ۲۰۱۹؛ عه‌بدوللا، ۲۰۱۶). هه‌روه‌سا روژنامه‌يا پيشکه‌وتن ب ئيکه‌م روژنامه‌ ده‌يته دانان ل باژيرى سلیمانينى و هه‌ريما کوردستانى ، به‌لى ئيکه‌م روژنامه‌يا کوردى ل عيراقى ناهيته دانان (Pasha, 2022).

میجره‌سونی دگه‌شتا چاپکرنا روژنامه‌يا پيشکه‌فتندا ل ميسوپوتاميا و کوردستانى گه‌له‌ک زانيارى دهرباره‌ى (زمان، داب و نه‌ريت، ره‌وش، ره‌وشا کوردان) کومکرن.

دهرباره‌ى کورد زانيبا میجره‌سونی ميژوو نقيسى کورد سه‌لام ناوخوش دبیت:

1- ميژوونقيسى کورد محمه‌د زه‌کى د په‌رتووکا (خولاسه‌يه‌کى تاريخى کورد و کوردستان) دا دبیت: هندى کورده‌کى شاره‌زايى دزمانى کوردى دا هه‌بوو ژ عالمين کورد پتر دزانى.

2- ميژوونقيسى کورد که‌مال مه‌زه‌ره‌د (تيگه‌يشتنى راستى) دا دبیت: شاره‌زاييا سونی دزمانى کوردى دا گه‌هشتبوو ئه‌وى راده‌ى قورئانا پيرۆز وه‌رگيرا بوو سه‌ر زمانى کوردى.

ل قيترى رولى سونی دهرکه‌قيت ده‌مى گرنگى ب زمانى کوردى داي، چاپخانه‌يه‌ک ب پيتين عه‌ره‌بى ئينا سلیمانينى و روژنامه‌يا پيشکه‌وتن دهرئبخست پاشان هه‌ر ب ئه‌وى چاپخانه‌ چهندين روژنامين دى وه‌ک (بانگى کوردستان، روژى کوردستان، بانگى هه‌ق، ئوميدى ئيسقلال، ژيانه‌وه‌...) دهرچوون.

٣- زمانی کوردی کره زمانی فهرمی ل سلیمانیه، فرمانهک ده رێخست، کو دقیت ناھی باژیری (سلیمانی) بهیته نفیسین نهک (سلیمانیه).

٤- پێخه مهت پاڤژکرنا زمانی کوردی ژ پهیڤین عه ره بی و تورکی و فارسی د پێشکه و تندا پێشبرکهک دانا بۆ که سی ئیکی و دووی و سیی خه لات ته رخانکرن.

٥- ده رباره ی نفیسینی، سۆن ل قوناغا به ری جهنگی و پستی جهنگی ئه و نفیسینی ده رباره ی زمانی کوردی هه می به لاکرنا (Mufti, 2024, 29-32).

بکورتی دشین دیار بکهین راسته میچه ر سۆنی گه لهک خزمه تا زمانی کوردی یا و هه ولدایه رۆژنامه گه ربیا کوردی ل عیراقی به ره ف پێشقه بهت، دگه ل هندیدا ئارمانجا ئه وی خزمه تکرنا به رژه وه ندین به ریتانیا و سه رنجا راکیشانا کوردان ب به ریتانیا بۆ داکو کورد دژایه تیا به ریتانیا ل کوردستانی نه کن، چونکی ل ئه وی ده میدا کوردان دژایه تیا به ریتانیا دکر و نه دقیا به ریتانیا به یته ده قه رین کوردی.

ده رنه نجام

پستی قه کولین ل دۆر ئه قی باه تی (کورد ده زرو بیری میچه ر سۆنیدا) هاتیه ئه نجامدان، چه ندین راستی هاتینه ئاشکه راکرن:

➤ گه رۆک و سیاسه ته دارین به ریتانی ژ سه رده می هه وین خاچ په رستان گرنگی ب کوردان دایه و ببۆرینا وه ختی هنده ک ژ سیاسه ته دارین به ریتانی مینا میچه ر سۆنی ب پرسا کوردی داخبا ر بوینه.

➤ دماوه یی کارین خۆ بین سیاسی دا دنا ف ده قه رین کوردیدا میچه ر سۆنی گه لهک هه ولدا بۆ ب هوروی دۆیفچوونا دۆزا کوردی بکه ت و ل سه ر ژیا نا کوردان بنقیسیت.

➤ ب ریکا نفیسینی خۆ لسه ر کوردان میچه ر سۆنی هه ولدایه دۆزا کوردی بۆ حکومه تین به ریتانیا بده ت نیاسین و ئه وان رازی بکه ت مافین کوردان دگه ل حکومه تین عیراقی دا بین بکه ت.

➤ میچه ر سۆنی دقیا خوه فیزی زمانی کوردی بکه ت داکو پتر دنا ف کوردان دا شاره زابیت، باوه ربیا کوردان بخوه بینت و بۆ ئه وان دیار بکه ت ئه و یی هه قه مه ی دۆزا کوردان و ئه وی دقیت هاریکاریا کوران بکه ت.

➤ میچه ر سۆنی هه ولدا ب ریکا به لاکرنا رۆژنامه یان مینا رۆژنامه یان تیگه یشتنی راستی و پێشکه و تن کوردان پالده ت گرنگی ب زمانی خۆ یی نه ته وه یی بده ن و به ره ف پێشقه به ن.

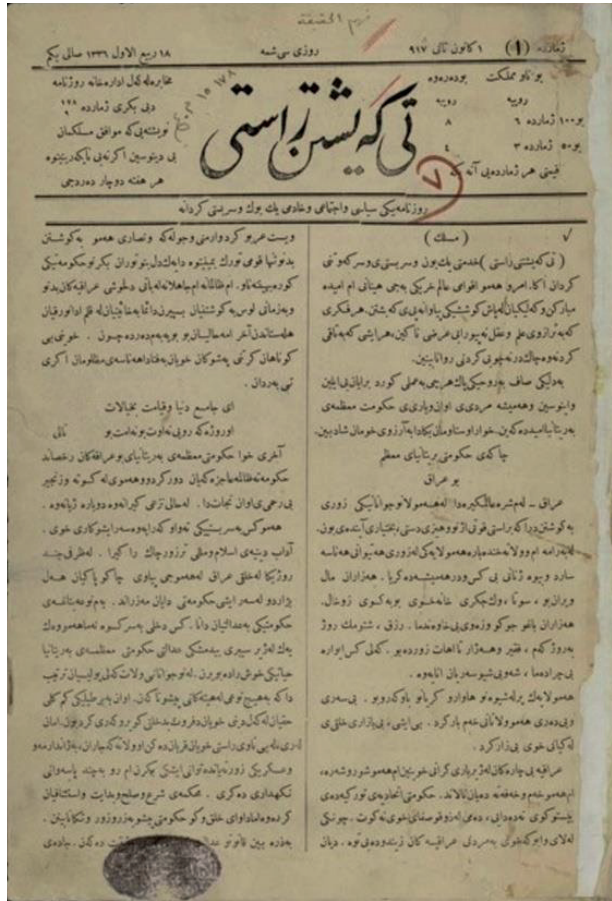
➤ ههروهسا سۆنى دقيا كوردان پالدهت گرنگيى ب به لافكرنا پرتووكان ب زمانى كوردى بدن دلكو بشين ههبوونا زمانى خو پياريزن و بق حكومه تين عيراقى ب سهلمين زمانى كوردى زمانى رهوشه نيبيرى و فيتركرنى يه .

➤ سۆنى دقيا گرنگيا قوتابخانهيان بو كوردان بدهت نياسين، له ورا دگوتارين خودا دروژنامهيا پيشكه وتن دا به ردهوام باسى گرنگيا فهكرنا قوتابخانهيان و توماركرنا زاروكان ل قوتابخانهيان بو كوردان دكر.

پاشبهند

پاشبهندى ژماره (1)

روژنامهيا تيگه يشتنى راستى



پاشیه‌نډی ژماره (۲)

روژنامه‌یا پیشکوتن

سماون مینډ لایو جا رسکولونډم

پیشکوتن

<p>مضامین صاحب Illustrata Saib.</p> <p>کریار بوخوشو بڼک به ۳ مالک پک پخش مالک در به مالک چوار و و په دهفا اعلان یا اینیکی خوی له پره داوا باده نومر بت بر دو در ۳ آنه ده سینرت</p>	 <p>پیشکوتن</p> <p>حقیقوار پک درده جیت</p>	<p>خوشنک بو پیشکوتن ده نوسری یکی به انه بکه</p>
--	--	---

(سال ۱ ژماره ۱) - (روز پنجشنبه ۱۱ شعبان ۱۳۳۸ ۲۹ اپریل ۱۹۲۰) -

پاش ملوفان منډال خسته وه هروا الین . ایمهش بو یش
داین فامیر و په میش .
پلام له داهیزی پشو هج منت مازاین . چونکه اوی
پشاک ایه‌ی دالمه جام لوبه ده زانی با بزانی . ایمه هوی
که امان ویست امر وی گیشین . خوالم حکومت و حاکمه
په زاکا .

انجا ایمهش وختانه گهنگارو زل په اوښ . چونکه
نړیوالی پیش کوشندا زور له دواوښ . حکومت امر ویش
واعان لاجه که یی که ستوانین به پیش څیرن امر ویش
له سانی حکومتونه پوهو پیش کو څی هول به دین اوی
نازاین زانسته کاتان دومان بنوسن . چاب اکریت وعتسا
دنیا به بیست امینیت . اکر استانش هر له دواو کون و تر زلی
ویششال و دل رشی خراب ښ این به پتک ولات . او
وخته بو مردنیش ناشن . ده ساوخه وخت پیش کون
ولی خوږ ونه . لی خوږ ولس څر زون لی خوږ ولس . شکم
بکون به هواوه .

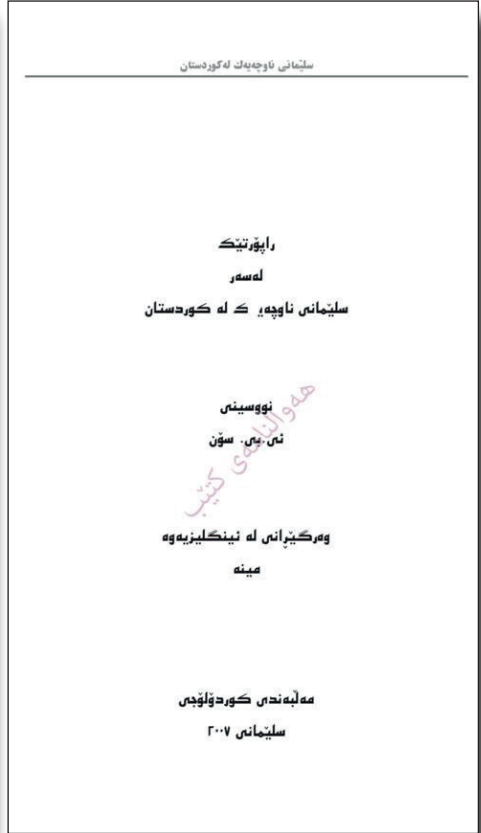
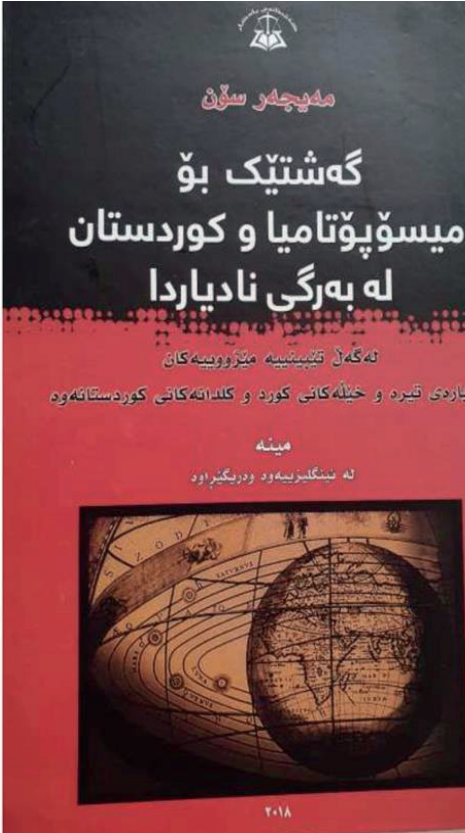
//

حکومت خرابیکی پک کړدی ریکانامه
ریکای سرداش : له دوکا نه ده دهر پرتسه وه اوزر له
چنارانه وه ورواته درینو .
ریکای ایجه . له موانه وه فر و او و پکادا ازلنه رکا
کله تر پک بستاسو ووه دهر پرتسه . لاشدا له تر پک اوزر
وه دساق بوکن ایجه ده پرتسه . بوم و پکاه دو بره سر
تاجیر . دساق
ریکای کفری - جرکی هلیستن کوره خشت ولسن
په اوزر ده کور و په کلسر تاجیر و دکر پت و پکا کش
تا سر زان په تاشا کزوه

له هو ما که پک باشتر ما کنه چاهه -
یکی له شتی پیشکوتن چاهه له هو شتیک جوانر بکار تر هر
امه په . ایش و کارمان زو پورده پری . دلم اشته چا که که
اوی دپری هو کس ایش دست ده او پت . چونکه هر
یکی که من ی پتم و توکی پتم . ولله عام پشودا یکی
پادوبی زوری نه پر به نه‌ی دهانی خویندن و نرسین چه
چو تکا که موس نویس و شو شغیش بیوايه لرامه کسب
په هجی بر نه ده که اوسا کتیک چونکه پک دو مالک
پرسین پک به دات لچل پواره کورمان به ادا کتیک
که زوی به کتک چاهه له هر پلاما یکی لای بکک هیو
اوتوا . کت پش چ نکلیه ک زو زور خوش اوست
هل اکریت و دیشا زده وه . واهیز به مالک کره لی او کتیه
دره اگست .
ارامه که کتیب و ایه کزان دست اده کورت له او صد
کندا یکی خو پنده و او اوب . که واهان استا . تا چن هزار
سایکی ترش کس پر ووه نه اگست .
پلام یو یکی لی کیشو هو وخت خوی له ریکای ام
ایشه چا که دا وانا . ووه و ورده هولدا دو سه کسین
پار بندی بون . چایان دلمیا .
که چاهه ک دا ، له سر دزکای چا چاهه که به ووه نویسی
هتیر شکت له هر ا . هر ا دوا خن تاسی . ام قصه
هتیر و نه را شکی زور زلی لی دایه . ام یوه که خوی زور
پک که به داهیشانی ام چاهه زلی بو . زور زور زلی بو
(کتونه) بو
پلام اوم هو زلیه وه به هقد حکومت وام حاکم وخته زلی
بو . چونکه هوجن اودی مینا پلام ایش واده می دلمیا
هر و کتوبه (اتم) این (اوبالتر) به (توح) یش که له

پاشبهندی ژماره (3)

ژ گرنگترین پهرتووگین میچه سونی



لیستا ژیدهران

نیک: په‌رتوک ب زمانی کوردی

1. نه‌حمەد، کەمال مەزھەر. (1978). تیگەیشتنی راستی و سۆینی لە رۆژنامەنۆسی کوردیدا، بەغدا: چاپخانە کۆری زانیاری کورد.
2. نه‌حمەد، سامان. (۲۰۱۴). مێژووی کورد لە دیدی رۆژەلاتناسی بریتانیدا (۱۹۰۰-۱۹۵۰)، هەولێر.
3. پاشا، محەمەد سالار. (۲۰۲۲). وتاریکی مێجرسۆن دەرپارەیی سلیمانی، بەر دەستە لاسەر: <https://diplomaticmagazine.net/detail/2921>، (م.سەرەدانی: ۲۰۲۴/۴/۲۵).
4. چاو چاو. (۲۰۲۱). مێجرسۆن لە خزمەتکارییەوه بۆ کەسی بەکەمی ئینگلیز لە عێراق و کوردستان، بەر دەستە لاسەر: chawmedia@، (م.سەرەدانی: ۲۰۲۴/۳/۲۶).
5. الخضر، محەد سالم. (۲۰۱۷). جەدل المذهب والتاریخ، بیروت.
6. خواجە، نه‌حمەد. (۲۰۱۳). چیم دی شورشەکانی شێخ مەحمودی مەزن، چ ۲، هەولێر: چاپخانە ئاراس.
7. رشید، هەمدی هادی، سیاسەتی مێجرسۆن بەرامبەر بە کورد ۱۹۱۹-۱۹۲۲ لیکۆلینەوه‌یه‌کی مێژوویی و سیاسیه.
8. رۆژ. (۲۰۲۱). مێجرسۆن و زمانی کوردی، بەر دەستە لاسەر: [@roj9119](http://roj9119)، (م.سەرەدانی: ۲۰۲۴/۳/۲۶).
9. رەئوف، د. لوقمان. (۲۰۱۸). کوردۆلوجی زانستیک بۆ ناسینی کورد، چ ۲.
10. سالح، رەفیع سالح و سالح، سدیق سالح. (2007). رۆژنامە تیگەیشتنی راستی 1919-1918، چاپخانە ئاراس: سلیمانی.
11. سالح، رەفیع سالح و سالح، سدیق سالح. (۲۰۲۱). رۆژنامە "پێشکەوتن"ی سلیمانی (ژمارە ۱_ ۱۱۸) (۲۹ ئه‌پرێلی ۱۹۵۰-۲۷، چوونای ۱۹۲۲)، چاپخانە شقان سلیمانی.
12. سندی، بەدرخان. (۲۰۰۸). کۆمەڵگای کوردەواری لە دیدی رۆژەلات ناسیدا، دهبوک: چاپخانە خان.
13. السندي، دبدرخان. (۲۰۰۲). المجتمع الكردي في المنظر الإستشراقی، اربیل: مطبعة وزارة التربية.
14. سۆن، ئی. بی. (۲۰۰۷). راپۆرتیک لە سەر سلیمانی ناوچه‌یه‌ک لە کوردستان، چاپخانە شقان: سلیمانی.
15. عەبدوللا، خەلیل. (2020) رۆژنامەیی تیگەیشتنی راستی، خاک، بەر دەستە لاسەر: <https://www.khaktv.net/all-detail.aspx?jimare=20302&type=farhang> (رۆژا سەرەدانی: 2024/11/20).
16. عەبدوللا، خەلیل. (۲۰۱۶). مێجرسۆن جاسوسێکیروناکبیر، بەر دەستە لاسەر: <https://archive.khaktv.net/dreja.aspx?jmare>، (م.سەرەدانی: ۲۰۲۴/۳/۲۶).
17. عەبدوللا، نه‌جاتی. (۲۰۲۲). کوردستان لە سەدهی نۆزدههەمدا وەک گەریده رۆژنواوییه‌کان بینویانه، هەولێر: چاپخانە زانکویی سەلاحەددین.
18. عملی، عادل صدیق. (۲۰۱۰). عادیلە خانم کەسایەتی و ئەرەدەلانی بوون و ساحیبقران بوونی.

19. محمود، د. صلاح محمد سلیم. (۲۰۱۵). دیرۆکا کوردان یا هه‌هه‌چهرخ ب دیتنه‌کا زانستی، چ، چاپخانا هیقی: دهوک.
20. محهمه، سه‌ردار. (2019). له‌باره‌ی میچهر سۆن ئه‌مه‌ بزانه، کورد، به‌رده‌سته لسه‌ر: <https://www.kurdiu.org/ku/b/89935> (رۆژا سه‌رده‌انی: 20/11/2024).
21. مسته‌فا، ئه‌مین. (۲۰۱۹). له‌باره‌ی میچهر سۆن ئه‌مانه‌ بزانه، به‌رده‌سته لسه‌ر: <https://www.kurdiu.org/ku/b/89935>، (م. سه‌رده‌انی: ۲۴/۳/۲۰۲۴).
22. مسعود، مه‌ریوان. (۲۰۲۲). میچهر سۆن ناویکی گه‌وره‌ به‌لام فیتنه‌یه‌کی گه‌ورتر، به‌رده‌سته لسه‌ر: <https://knwe.org/KU/ArticleDetails/272>، (م. سه‌رده‌انی: ۲۴/۴/۲۰۲۴).
23. مسیحه، ژیمان صبری و وه‌بسی، کاروان صالح. ۲۰۱۹. به‌رژوه‌وندیین به‌رتانی ل کوردستانی دنا‌قیه‌را ۱۷۹۷_ ۱۸۴۰، ژ سیاسه‌تا به‌رتانی ل هه‌مبه‌ر کیشه‌یا کوردی، زاخۆ، سه‌نه‌سری زاخۆ بۆ فه‌کۆلیتین کوردی.
24. موفقی، نه‌یحسان ره‌شاد. (۲۰۲۴). رۆلۆی قوتابخانه‌ ئاینیه‌کان و سیسته‌می خویندنی فه‌رمی له‌ باشووری کوردستانی (۱۸۶۹_ ۱۹۴۹)، گۆفاری دیوان، (۳۴).
25. هه‌وار، م. ر. (۱۹۹۰). شیخ محهمودی قاره‌مان و ده‌وله‌ته‌کی خوارووی کوردستان، به‌رگتی ئیکی، له‌ندن.
26. هه‌وار، کاوه. (۲۰۰۳). رۆژه‌له‌تناسی له‌ نیوان ستراتیژی داگیرکاری و نایدۆلۆژیای سته‌م دا، هه‌ولنیر: چاپخانه‌ی په‌روه‌رده.

لیسته‌ ژیده‌ران ب لاتینی / References

- Ahmed, S. (2014). *Mejoy Kurd la didi Rojhalanasekani Baritani 1900-1950*, Capxanaiy Rojhalat: Hewler.
- Ahmed, K. M. (1978). *Tegehstini Rasti u Soweni le Rojnamanosi Kurdi de*, Baxda: Capbxanay Korizaniyari Kurdi.
- Soane, A. B. (007). *Raportek la ser Sulemani Nawceyeka la Kurdistan*, Capxaney Shivan: Sulemani.
- Sindi, B. (2008). *Comelgay Kurdaware la didi Roshelatnasi da*, Capxaney Xani: Duhok.
- Salih, Rafiq Salih, Salih, Sediq Salih (2007). *Rojnamey Tegestini Rasti 1918-1919*, Capxaney Aras: Sulemani.
- Ali, A. S. (2010). Adela xanem Kasayeti u Ardelani u Sahiebqerani boni.
- Salih, Rafiq Salih, Salih, Sediq Salih. (2021). *Rojnamey Peshkawtine Sulemani Jimare 1-118* (29 April)
- Xowace, A. (2013). *Ciem Di Soresakani Sheikh Mahudi Mezin*, c2, Capxaney Aras: Hewler.
- Rasheed, H. H. (N.D). *Siyaseti Major Soane Berambar be Kurd 1919-1922 Locolinaweyaki Mejoy u Siyasi ye*.

Rauf, L. (2018). *Kurdology Zanstiek bo Naseni Kurd*, c2.

Abdullah, N. (2022). *Kurdistan la sedi nuzdam da wak Gerida Rojawayekini biniwe*, Xapxani Zancoy Salahadin: Helwer.

Masiha, J. S. û Waisy, K. S. (2019). *Berjwendiyen Beritania li Kurdistne dnavbera 1797-1840 da, ji Siyasata Beritania berambari Keseya Kurdi*, centre zaxo bo vecolinien Kurdi.

Mahmmud, S. M. S. (2015). *Diroka Kurdan ya Hevcarx bi ditineka zanisti*, Capxaney hevi: Duhok.

Hewraz, K. (2003). *Rojhelatnasi la niwan strategy dagrekari u adology system da*, Capxaney parwerda: Helwer.

Hewar, M. R. (1990). *Sheik Mahumdi Qareman u dewlati xuwari Kurdistan*, b1, London.

Sindi, B. (2002). *Muctama al-Kurdi fi manzur al-istishraqi*, Matbaat wezarat Tarbiye.

Al-khur, M. S. (2017). *Cadel mazheb u Tarikh*, Beirut.

Chaw. (2021). *Major Soane la xzmtkariye we bo kesi yekami Englizi la Iraq u Kurdistan, bar desta li sar: Chawmedia*, (Roja Saradene 26/3/2024)

Mufti, I. R. (2024). *Roli qutabxaney Ayniyekan u Sistami xuwendi farmi la bashuei Kurdistan 1869-1949*, Koveri Diwan, (34).

Mustafa, A. (2019). *La barey Major Soane emane bzanin, bar dasta li sar: 89935*, (Roja Saradene 27/3/2024) .

Abdullah, Kh. (2016). *Major Soane Casosyeki Ronakber, bar desta li sar: https://archive.khaktv.net/dreja.aspx?Jmare* (Roja Saradene 26/3/2024)

Pasha, M. S. (2022). *Wetareki Major Soane derbarey Sulemani, bar desta li sar: https://diplomaticmagazine.net/detail/2921* (Roja Saradene 25/3/2024)

Roj. (2021). *Major Soane U Zmane Kurdi, bar desta li sar: Roj9119* (Roja Saradene 26/3/2024)

Masud. M. (2022). *Major Soane Naweki Gewra belam fitnake Gewrater, bar desta li sar: https://knwe.org/KU/ArticleDetails/272* (Roja Saradene 1/4/2024)

Mohammed, S.. (2019). *Le Baray Major Soane Amane Bzane, Kurd.J, Ber desta li sar: https://www.kurdiu.org/ku/b/89935* (Roja Seredane 20/11/2024).

Abdullah, Kh. (2020). *Rojnamay Tegestini Rasti, Khak TV, Ber dasta li ser: https://www.khaktv.net/all-detail.aspx?jimare=20302&type=farhang* (Roja Seredane 20/11/2024).

Extended Abstract

This study attempts to show the Kurds and their Issue in the British Kurdologist Major Soane's views, as he wrote upon many aspects of Kurdish conditions and their society. Also he greatly tried to learn Kurdish language in order to understand Kurdish circumstances make Kurdish language to be a writing language and developed his knowledge on Kurds. Hence he concentrated on Kurds in various areas. He attempted to show the origin of Kurds and their history through ancient history and Islamic period, furthermore, he depicted the Kurdish history under the Ottoman empire and its policy towards the Kurds and their situation under its policy.

Additionally, Major Soane demonstrated the Kurdish language and his keen on learning Kurdish language and their literature, as a result he knew Kurdish language more appropriately.

He presented the economic and society conditions of Kurds, he showed the Kurds were mostly farmers and lived in villages, the Kurds made their needs in their farming land, they also were taking care of animal, they made many foodstuffs in agricultural farming lands and they traded their produces internally and externally. They had expert of trading and exchanging their produces. Because of their economic circumstances a part of Kurdish society mainly Sheikhs and nobles emerged and they played a key role in the Kurdish society, they became landlords and traders, they imposed their laws on peasants and villagers to work in their interests.

Major Soane wrote his perspectives on the international and regional agreements on Kurds, in this case he declared that some of the international agreements such as Sykics Bico, Lauzan and Paris Peace agreement effected on Kurds effectively, even though the Kurdish representatives had greatly lobbied for their issue, however the great powers ignored the Kurds as they have not seen their interests in Kurdish issue. Hence they became victim of great powers interests in the region.

One of the most important parts of Major Soane viewpoints on Kurds was his efforts of publishing two Kurdish Journals were the Ture Understanding and Development Journals, the Ture Understanding Journal concentrated on many aspects of Kurdish condition many it focused on the ancient history of Kurds and shew his views on Kurdish origin and their history from the period of Salahadin period and how the historian explored the Kurdish history, Moreover, it showed Kurdish literatures in its issues frequently, in addition to Major Soane efforted to push Kurds to effort obtaining

British support for their national issue, hence he told Kurds the British government loved Kurds and want to support Kurds as it support other nations, so the Kurds must have attempted to make relations with the British dipolmats in the region, as they would have encouraged British authority to grant their rights. However, Major Soane want to encourage Kurds to not rebel against British authority in their land and worked for the Brtish interests in the region.

Major Soane adviced Kurds to made a national union, hence in development journal he wrote varieties roprts on Kurds especially on Kurdish language and education in Kurdistan, he attempted to show Kurds that education is important in order to generate their language for learning and developed through writing books and publishing journals.

The aim of this study is to clear Major Soane effort among the Kurds and how he attempted to push Kurds to work in favorite of British interests in the region. As it can be seen in his roprts he greatly attempted to make relations with Kurdish leaders and encourage them to believe in British policy regarding to the Kurdish issue and how it attempted to obtain their rights in Iraq through its agreement with the regional powers.